

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Křesťanská tematika v díle Jaroslava Durycha

Vyučující:	PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D.
Autor práce:	Bc. Kateřina Kofroňová
Studijní obor:	Navazující pedagogika volného času
Ročník:	3.

2017

Diplomová práce v nezměněné podobě

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG, provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích, na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

18. 3. 2017

Poděkování

Děkuji vedoucí práce PhDr. Bc. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Též děkuji rodině a přátelům za vytrvalou podporu.

1. Obsah

1. Obsah.....	4
2. Úvod.....	5
3. Život Jaroslava Durycha	9
4. Historicko – kulturní kontext	17
4.1. Česká katolická literatura a její představitelé	24
5. Dílo Jaroslava Durycha	30
5.1. Korespondence Jaroslava Durycha.....	37
5.2. Bloudění – Větší valdštejská trilogie.....	42
5.3. Rekviem – Menší valdštejská trilogie.....	51
5.3.1. Kurýr.....	53
5.3.2. Budějovická louka	55
5.3.3. Valdice.....	57
5.4. Masopust.....	59
5.5. Služebníci neúčinní	62
5.6. Boží duha	67
5.7. Sedmikráska.....	73
6. Závěr	77
7. Seznam použitých zdrojů	82
8. Abstrakt.....	85
9. Abstract	86

2. Úvod

Důvodů, proč jsem se rozhodla psát diplomovou práci na téma křesťanské tematiky v díle Jaroslava Durycha, mám hned několik. Za prvé mě při výběru tématu diplomové práce zaujalo, že mohu psát na téma křesťanské literatury. Jako křesťanka, která má vystudovanou střední školu zaměřenou na knihkupectví, jsem se nemusela dlouho rozmýšlet.

Zpočátku jsem rozvažovala psaní o celé skupině, která je nazývána termínem Stará Říše. Tedy konkrétně o Janu Zahradníčkovi, Janu Čepovi, Jakubu Demlovi, Jaroslavu Durychovi, Bohuslavu Reynkovi a v neposlední řadě i Josefu Florianovi, který celou tuto skupinu značně ovlivnil. Všichni tito autoři by si zcela jistě zasloužili, aby o nich bylo psáno. Též jejich myšlenky jsou natolik zajímavé a podnětné, že by jejich oživení bylo velmi přínosné, nejen pro křesťanskou veřejnost, ale pro celý svět. Ač se já osobně k jejich tvorbě zcela určitě vrátím, pro diplomovou práci jsem se rozhodla omezit se pouze na jednoho z nich – Jaroslava Durycha. Pro užší výběr jsem se rozhodla z prostého důvodu. Pokud bych psala o celé skupině, nemohla bych se vydat do hlubin jejich práce, zůstala bych pouze na povrchu věcí, a to by zajisté nebylo tolik přínosné.

Volba na Jaroslava Durycha padla poté z důvodu mého zaměstnání ve školství. Jedna z prvních informací, jež se ke mně dostala, byla jeho opozice k tehdejšímu střednímu proudu, k Tomáši Garrigue Masarykovi i Karlu Čapkovi. To mne zaujalo, i dnešní mladí stojí často v opozici. Myslím, že opozice je zcela v pořádku, je však třeba ji rozmýšlet, přemýšlet o věcech a kritizovat konstruktivně, pokud možno bez agrese. Na počátku jsem od J. Durycha – jako od muže vzdělaného, sečtělého a silně věřícího - očekávala přesně tento typ kritiky. Postupně jsem však odkrývala Durychův ironický styl, aroganci i útočnost v jeho kritice. Nesoudím v této práci jeho osobní vlastnosti, není to jejím předmětem. Ač jistě i tyto složky jeho osobnosti ovlivňovaly jeho práce. Jediné co si k tomu dovolím říct, že Durych byl zřejmě člověkem přímým, který se nebál říci svůj názor, i přesto, že byl úplně odlišný od téměř všech ostatních. Výjimku snad tvoří jen další kontroverzní autor té doby – Jakub Deml. Jaroslav Durych se nebál

za svým názorem stát ani v dobách, kdy to nebylo jednoduché. Proto i jeho díla můžeme považovat za upřímné a hodnotné ve smyslu opravdovosti témat v nich obsažených.

Durychův kritický postoj vůči první republice a všem hodnotám, které vyznávala, však není ojedinělý – podporu a stejné naladění nachází právě ve skupině básníků seskupených okolo Staré Říše. Zajímavý je také jejich postoj ke katolicismu, ke kterému se všichni zmínění autoři hlásili. Nestáli totiž v opozici pouze ke státnímu zřízení první republiky a jejímu střednímu proudu, ale též v katolické církvi. Na jednu stranu sice uznávali všechny její hodnoty, na druhou si však uvědomují nedokonalost kněží a rádi na ni poukazují, což se zcela samozřejmě nelíbilo vedení církve.

Hospodin, v pojetí této skupiny však není stejným Hospodinem, kterého známe z křesťanství. V některých chvílích se podobá až Bohu starozákonnímu. Tedy je to Bůh trestající, neústupný a nedostupný, ale také chladný a neodpouštějící. Je spíše Pánem než Láskou, jak se s ním setkáváme v Zákoně Novém. I toto zvláštní vnímání jim nepřineslo popularitu v jejich vlastní církvi. V tehdejší literární prostředí jsou izolováni jen proto, že jsou katolíci a nesou jiné hodnoty než ostatní autoři. Hodnoty, které pozdější politická moc chtěla z naší země vytlačit. Stávají se však ještě izolovanějšími pro své vnímání politické i věroučné.

Další důvod pro napsání této práce se vynořil, až když jsem si o Jaroslavu Durychovi vyhledávala informace. Jako katolík a katolický autor i on v období druhé světové války sklouzával k nacionalistickým myšlenkám. Doba, ve které Jaroslav Durych žil a utvářel své názory, je pro mě zajímavá sama o sobě, plná zvrátů a silných příběhů. Zároveň však rozhodně není jednoduchá. Jistě bylo těžké vybírat na jakou stranu se postavit a důvodů k takovým rozhodnutím mohlo být mnoho. Durych měl toto rozhodování zcela určitě ztížené i tím, že již v útlém dětství přišel o rodiče a staršího bratra. Neměl se tak s kým poradit, neměl žádný otcovský vzor a zcela jistě v jeho vývoji chyběla i láska matky.

Otcovský vzor mu do určité míry nahrazoval právě Josef Florian. Díky němu se také setkával s myšlenkami Francouze Léona Bloye, radikálního katolíka, který neuznával parlamentární zřízení a zajímavé názory měl i na dění v církvi. Odtud možno sledovat kořeny Durychova přemýšlení.

Důvodem k napsání této práce mi jistě byl i fakt, že i přesto, že už tito autoři nejsou zakázáni a děti se o nich ve školách opět učí, kromě několika málo jednotlivých kritiků, kteří se jim věnují obsáhleji, jim literární veřejnost věnuje minimum pozornosti. V jedné práci jistě nelze obsáhnout vše, bylo by proto dobré, kdyby na moji práci navazovali i další. Ať již v tématech Durychových – tedy některá další jeho díla, jeho životní osudy či rozsáhlá korespondence. Nebo v obdobných tématech ostatních autorů Staré Říše. Zajímavou postavou pro hlubší probádání je i zmíněný mentor těchto mužů, Josef Florian.

Jaroslav Durych je dnes autor zcela zapomenutý. Možná právě kvůli svému nacionalismu v období první poloviny 20. století, možná kvůli persekucím, které zažíval naopak v té druhé půli 20. století. Většinu lidí, dokonce i učitelům českého jazyka, je autorem naprosto neznámým. Zároveň je to autor, jehož knihy nejsou lehce čtivé, vyžadují zamyšlení. Přemýšlení nad textem a sledování autorových myšlenek i pohnutek. Nabízí však také témata, kterým se většina známých autorů nevěnuje. Právě pro svůj těžký start do života se věnuje životu hlouběji, zachází do podrobností i zákoutí a hlubin lidské duše. Ukazuje nám též svou víru v Boha, která je mu mnohdy i východiskem v beznadějných situacích. Odkrývá nám své nitro, když si sám udílí tresty za své viny nebo když popisuje krásu dívek a vrací se tak, více či méně vědomě, ke kráse matčině. Je mi ctí se autorovi ve své práci věnovat hlouběji, objevovat a odkrývat (tyto) myšlenkové proudy i křesťanská témata jeho života a především jeho tvorby.

V této práci se nejdříve zaměřím na Durychův život a jeho rodinné zázemí. Následovat bude kapitola nazvaná Historicko – kulturní kontext, ve které se budu věnovat alespoň stručně historickým událostem, které proběhly v mládí Durychova života a které tak měly vliv na jeho život i tvorbu. V této kapitole se také moje pozornost zaměří na ostatní spisovatele katolického proudu – tedy na Jana Zahradníčka, Jana Čepa, Jakuba Demla a Bohuslava Reynka. Neopomenu ani Josefa Floriana, osobnost v těchto kruzích velmi důležitou a známou. I přesto, že sám žádné dílo nenapsal, tyto muže velmi ovlivnil.

Následně se budu zabývat dílem Jaroslava Durycha. Po soupisu díla a krátkém pojednání o jeho tvorbě v obecné rovině se v první podkapitole budu věnovat

korespondenci Jaroslava Durycha, a to především s jeho nejbližším přítelem – Jakubem Demlem. Tato podkapitola nám pomůže poodhalit roušku tajemství nejen životů obou spisovatelů, ale též geneze některých jejich děl. Odhalí se nám i vztahy mezi literární veřejností tehdejšího Československa a též poznáme Jaroslava Durycha s jeho každodenními radostmi a strastmi. V dalších podkapitolách se zaměřím na jednotlivá díla. Prvním z nich bude Větší valdštejská trilogie – Bloudění, které je jednou z nejvýraznějších prací Durychových a též jakýmsi manifestem tehdejších katolíků. Pokračovat budu Menší valdštejskou trilogií – Rekviem, která byla literární veřejností přijata lépe než Bloudění, avšak jejich význam pro autora i přínos pro literaturu je rovnocenný. Následovat bude barokně psaná próza Masopust. Po ní se budu věnovat dalšímu velkému Durychovu dílu – Služebníci neužiteční. V tomto oddíle neopomenu zmínit ani malou črtu Děti, která do období Služebníků neužitečných zcela jistě patří. Poté budu pokračovat Durychovou poslední prózou Boží duha, ve které se autor zpovídá ze svých pocitů a vypořádává se s poválečnou situací. Na závěr projdu jednu z nejpůsobivějších próz Jaroslava Durycha – Sedmikrásku.

3. Život Jaroslava Durycha

Jaroslav Durych se narodil 2. prosince 1886 v Hradci Králové. Jeho otcem byl Václav Fortunát Durych, jenž byl znám jako krajo­vý žurnalista. Zemřel však v Durychově útlém věku – když mu bylo 11 let - a stejně tak i jeho žena Božena, která odešla na věčnost ještě dříve, tedy když Jaroslavovi bylo 6 let. Tvář Durychovy matky jakoby v tomto okamžiku utonula v šeru. V šeru, ze kterého ale stále v celém jeho životě svítí. Možná proto Durych tak často vypráví o dívčí kráse. Kráse, která ale vyvolává jistý smutek. Smutek způsobený matčinou smrtí a také prázdným místem, které Jaroslavu Durychovi v duši zbylo po jejím odchodu. Mimo rodičů zemřel i starší bratr Durychův, Václav. Smrt se tak stala součástí jeho života velmi brzy.

Jeho otec Václav se před svou smrtí podruhé oženil a malého Jaroslava se ujala matčina sestra Jaroslava Krušinová. Jaroslav Durych tedy velmi brzy ztratil zázemí domova a rodinného života. Započalo putování po českých krajích, neboť Krušinovi se hodně stěhovali.¹ Ač se snažili být k dětem – Jaroslavovi a zpočátku i Václavovi - sebevůli­nější, nikdy to nebyl domov. Jaroslav Durych si tedy už jako malý chlapec mohl zakusit jednu z největších křesťanských pravd – tedy to, že nikde na zemi nemáme domova, nýbrž náš jediný domov je v nebi.²

Jaroslav Durych určitou část života vyrůstal u babičky, matky otce, která rozhodla o jeho studiích. Nejprve si přála, aby studoval na gymnáziu v Hradci Králové, kde dokončil primu a od sekundy pokračoval v gymnaziálních studiích v Příbrami. V roce 1899 vstoupil – také na přání babičky – do arcibiskupského konviktu, rovněž v Příbrami. Sám se však knězem stát nechtěl a možná proto proti tomuto studiu rebeloval. Byl vyloučen po pouhých pěti letech za četbu Renanových Apoštolů, kteří tehdy byli zakázáni. Již v této době si dopisuje s Marií Kaiserovou, svou budoucí ženou, a z jejich dopisů zcela jasně vyplývá i jejich milostný vztah. Ač se nechtěl stát knězem, celým jeho životem a dílem prochází pocit viny za to, že byl z konviktu vyloučen.

¹ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 8.

² I. Slavík: Viděno jinak, str. 172.

Po vyloučení z konviktu studoval Durych na Karlově univerzitě v Praze medicínu. Ani to nebylo jeho vysněné povolání, přál si věnovat se umění a kultuře, a to zejména literatuře. Medicína však přinášela určitou pracovní a finanční jistotu, a tu Durych potřeboval. Už ve svém dětství zažil dopady finanční nouze, byl to jeden z hlavních důvodů, proč ho jeho otec nechal vyrůstat u sestry své ženy. Je tedy zcela pochopitelné, že se rozhodoval i pod tímto vlivem. V roce 1913 dostudoval a stal se lékařem. Jako lékař byl povolán v 1. světové válce na frontu – nejprve na frontu haličskou, poté italskou a nakonec sloužil ve Vídni.

V roce 1914 se oženil se svou láskou ze studií, Marií Kaiserovou. V té době už spolu měli pětiměsíční dceru – Marušku. Hned poté však znovu přišly vojenské povinnosti.³

Roku 1918 se Durych vrací z války a otevírá si v Přerově soukromou zubařskou praxi. Vypadá to, že rodina konečně bude moci žít pospolu. Praxe se však příliš nedaří, a proto brzy přichází obávaná finanční obtíže a hmotná nouze. Kvůli této nouzi byla rodina nucena prodat svůj dům v Přerově a J. Durych se vrací k armádě. Jako vojenský lékař sloužil na nejrůznějších místech naší země, a to dokonce i na Podkarpatské Rusi v Užhorodu. U armády sloužil až do roku 1939. Po ukončení vojenské lékařské praxe se již věnoval pouze literatuře.

Hned v roce 1945 byl odsouzen „veřejným míněním“, a to pro své politické postoje v období po roce 1938.⁴ Dokončoval proto své dílo v ústraní, až do konce svého života nesměl publikovat. Nikdy nebyl zatčen, avšak žil v izolaci. Většina jeho současníků a přátel prošlo vězeňským peklem komunismu, a tak Durych zůstával se svými názory osamocen. V těchto dobách bylo téměř nemožné udržovat osobnější a důvěrnější korespondenční kontakt s podobně smýšlejícími autory, neboť i listovní zásilky podléhaly cenzuře tehdejšího režimu.

Durych se během svého života literární rehabilitace již nedočkal. Koncem šedesátých let minulého století, spolu s uvolněním režimu, mohla být opět vydána jeho tři díla: Duše a hvězda, Služebníci neužiteční a Boží duha. Duše a hvězda – dílo, ve

³ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 8.

⁴ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 205.

kterém nalézáme protiklad prvku mužského a ženského, Boží duha – v tomto díle můžeme pozorovat lásku, která má sílu vykupovat hříchy, a vinu, (a) která také nechá vzniknout nový život. V tomto díle můžeme též vidět pozoruhodnou a nepředvídatelnou krásu hnutí a rozkladu. To vše nám připomene pomíjivost našich vlastních životů. A nakonec také historickou epopej Služebníci neužiteční, která vypráví o jezuitách v Japonsku v období 16. a 17. století.⁵ S nástupem normalizace v našich zemích však opět upadá jeho tvorba do hlubokého zapomnění.

Jaroslav Durych zemřel 7. dubna 1962 v Praze ve věku 75 let⁶. Umíral zcela osamocen – ani jeho syn Václav u něho nesměl v jeho posledních chvílích být. Následoval malý pohřeb v Praze Bubenči. Mnozí se jistě báli přijít a ti, co přišli, byli tehdejším režimem obtěžováni a fotografováni.

Durych je osobitý autor. Mezi římskokatolickými spisovateli první poloviny 20. století zaujímá zvláštní místo. Zpočátku se nestaví ani mezi spisovatele soustředující se okolo Josefa Floriana ve Staré Říši. V jeho díle můžeme sledovat vlivy novoklasicismu, expresionismu i naturalismu. Dominantní vliv na jeho tvorbu měla katolická barokní literatura, mnohá jeho díla jsou psána v duchu tohoto literárního stylu.

V literárním světě je Jaroslav Durych zcela jistě solitérem. Ve své době má velmi ojedinělý negativní vztah k republice, k Tomáši Garrigue Masarykovi samotnému a též celému jeho odkazu. Vadí mu celé parlamentární zřízení republiky, neuznává proto ani křesťanskou lidovou stranu, ač v některých názorech si s nimi byl velmi podoben. Nad národním cítěním je pro něj univerzalistický katolicismus. Snad proto chová sympatie k Frankovu Španělsku a též fašistické Itálii. Občanskou válku ve Španělsku považuje za válku katolickou, a to proti bolševismu.

Mimo republiky a jejího prvního prezidenta se též negativně staví ke Karlu Čapkovi. Mimo politické důvody spolu měly několik vyostřených výstupů, a to zejména skrze dopisy a nejrůznější novinové články. Obzvláště pak Durychovi vadí Čapkův

⁵ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 208-209.

⁶ R. Šťastný: Čeští spisovatelé deseti století, str. 80.

pacifistický vztah k válce. Ten Durych nesdílí. Zároveň mu, pro dnešního čtenáře zcela nepochopitelně, vadí Čapkův protifašistický postoj i stejně orientovaná tvorba.⁷

V souvislosti s tím, jak vnímal občanskou válku ve Španělsku, se už jeho postoj zdá jasnější. Ač se v dnešním světle a kontextu zdá naprosto nepochopitelný. Kontext a okolnosti, které provázely druhou světovou válku, se však zřejmě i Jaroslavu Durychovi ukázaly v poválečném období stejně zřetelně jako nám. Toto prozření nepřímo prozrazuje jeho poslední kniha *Boží duha*. Počáteční popis stárnoucího muže, který se vrací do pohraničí, které je válkou snad nejvíc zasaženo, zpytovat své viny, je natolik silný, že vyvolává myšlenku toho, že do této postavy Durych promítnul své vlastní pocity a snažil se tak odčinit svou vlastní vinu souhlasu s fašistickými praktikami. Též v hlavním hrdinovi příběhu můžeme též vidět i symbol odčiňování viny celého českého národa. Již v době komunismu se naši občané vydali „budovat pohraničí“, tedy zachraňovat obce, obdělávat půdu a znovu obývat vysídlené domy. Vztah s německým národem, který je v díle popsán pomocí dvou hrdinů muže a ženy, ještě musí dostat nápravy, a tak se kniha stává velice aktuální i v dnešní době.

Negativní postoj a vztah s Karlem Čapkem mohla zapříčinit též událost z roku 1925, která však na světlo světa vyšla teprve roku 1989 na konferenci Karel Čapek 1988, kterou pořádala Filosofická fakulta Univerzity Karlovy. Na této konferenci s kontroverzním listem vystoupil bohemista Oleg Malevič. Jednalo se o Durychovu odpověď na anketní otázku „Proč nejsem komunistou“. Jaroslav Durych odpovídá, že si je vědom toho, že komunismus je v rozporu s jeho vírou, a proto nemůže být komunistou. Zároveň však říká, že je mu komunismus sympatický a jeho důvody znějí až děsivě: komunismus považuje za sympatický právě pro jeho vraždění, to mu na něm imponuje. Tento výrok ho staví do velmi závažné pozice, stejně tak jako pár let poté postoj k frankovskému Španělsku a fašismu vůbec. To, že Durychovi, jako katolíkovi, imponuje vraždění, se zdá zcela absurdní. Jeho čtenářům, kteří znají jeho naturalistické myšlenky a popisy mrtvých a příčin jejich smrti, jistě při čtení této zvláštní odpovědi vyvstanou tyto pasáže na mysl. Karel Čapek spolu s Františkem Peroutkou tuto odpověď nikdy neotiskli a Čapek se též v dopise adresovaném Durychovi domnívá, že

⁷ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 47.

si J. Durych přeje být znovu mučedníkem či že se jedná pouze o ironii.⁸ A není to pro Durycha nijak cizí postoj. Mnoho jeho arogantních článků mělo za sebou jistě bolest a ve skutečnosti byly spíše ironickými, než agresivními – to vše potvrzuje jeho korespondence s Jakubem Demlem, kdy J. Durycha poznáváme jako nesmělého a nejistého muže, který o sobě i o věcech mluvil často ironicky, i když po čase by to rád vzal zpátky. To když se jeho ironická a podceňující se nálada trochu ustálila. Můžeme se tak jen dohadovat, co bylo opravdovou odpovědí na tuto otázku. Dnes už bohužel nevíme, zda Durych myslel vážně to, co napsal či zda se jednalo o ironii.

I s katolíky se ovšem Durych ve svých dílech rozcházel. Katoličtí autoři mu totiž přišli nedostatečně katoličtí. Nejprve měl velké výhrady k Florianovi a jeho skupině ve Staré Říši. Nelíbilo se mu, že své katolictví nadřazují katolictví obecnému. Vadilo mu, že se považovali za svaté. Byl přesvědčen o tom, že praví světci by o sobě jako o světcích nikdy nepřemýšleli a prostě by žili život, který by se líbil Bohu. Avšak tento rozpor později zmizel. Nevíme, jestli si tyto otázky vzájemně vyříkali, či Durych mohl jejich život blíže poznat a proto přestat kritizovat jejich postoje.

Nepřijímal však ani tehdejší klerikální politiku. Byl velmi vzdělaný, a proto se vyznal ve věcech, ve kterých se v prostředí církve často vyznali jen kněží. Nebylo mu cizí církevní právo, dobře znal liturgii a díky svým jazykovým schopnostem ovládal i latinu. Kněží si představuje jako svaté muže, ale zároveň si uvědomuje, že takoví nejsou a tato skutečnost se mu hnuší. Durychovo katolictví se v jeho esejích stává až militantním. Možná je to způsobeno tím, že jeho katolictví je téměř baudelairovsky pesimistické. Lidská duše od přírody tíhne ke zlu a výjimkou není ani ta Durychova. V jeho literatuře také málokdy nalzáme Krista, vztah se omezuje na člověka a Boha. V jeho katolictví i textech tak často chybí Kristova láska a milosrdenství.⁹ Důvodem mu k tomu mohla být brzká ztráta rodiny a citového zázemí. Je těžké věřit v Hospodinovo milosrdenství a Kristovu lásku, když se zdá, že Hospodin mu všechno sebral – maminku, otce i bratra. Stejně tak těžké je věřit v milost, když z otcovy strany žádnou milost nezažil. A nejen z otcovy, vlastně ani z té Boží. Byl to přece Hospodin sám, kdo povolal na věčnost celou jeho rodinu, a to bez náznaku jakékoliv milosti.

⁸ Karel Čapek 1988, *Acta Universitatis Carolinae -- Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII*, Praha, Karlova univerzita 1989, str. 101-103.

⁹ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 77.

Typické pro jeho tvorbu je symbolické zpodobení neuchopitelnosti smyslu lidské existence, přízračnosti lidské reality, jenž je zbavená Boha a také mystické setkání s tajemstvím. Tuto mystiku už přijímá od Josefa Floriana a také Jakuba Demla, který byl v tomto předání jakýmsi prostředníkem. Celá staroříšská skupina byla ovlivněna spisy Léona Bloye, francouzského radikálního katolíka, který s mysticismem také pracoval.

Dalším podstatným rysem Durychovy literatury je jeho soucit s chudými a trpícími. V tomto se možná přibližuje až k tendencím proletářské literatury, která tou dobou více než vzkvétala. Chudoba, ponížení a prostota pro něj však – na rozdíl od proletářů – znamenaly přiblížení se k Hospodinu. Chudoba je pro něj též rovnítkem ke kráse. Ženy a dívky jsou v jeho dílech ve většině (snad až na sestry v románu Masopust) chudé, ale přesto krásné. A na mužích je, aby tuto jejich krásu objevili i skrze clonu chudoby. A ve většině příběhů se tak i daří.

V podstatné části Durychova díla je hlavní hrdinkou žena. Ve své čistotě je pro něj až bolestným pozůstatkem ráje. Přípomínkou čistoty, prostoty a obyčejnosti – stejně takovou ženou byla Eva, než se zakousla do jablka, které jí nabízel Ďábel skrze hada. Žena v Durychových dílech mnohdy symbolizuje i pannu Marii (například Andělka v trilogii Bloudění). Je čistá, prostá a přece jakoby září do všedních dnů všech lidí okolo. Svým jednáním a chováním jim přináší světlo do jejich dnů, naději na lepší zítřky. Nakonec z Jiřího i Kajetána dělá lepší a ohleduplnější muže. Jiřího, až na samém konci, kdy si konečně uvědomí, že ji také miluje a Kajetána ve chvíli, kdy se jí pokusí znásilnit.

Durychovo dílo se také vyznačuje přírodní lyrikou, ve které se však objevují jisté rozpory v jeho vnímání okolního světa. Nalezneme v ní až písňové verše, které opěvují krásy krajiny, měst a nádherně umí vykreslovat i nálady postav a atmosféru míst. Na druhou stranu však v jeho díle také najdeme naturalisticky chorobné představy. A to zejména ve chvílích, kdy se příběhem prolne smrt. Nejcitelněji to můžeme pocítit v Boží duze, když sledujeme, jak hlavní hrdina pohřbívá rozkládající se mrtvoly nebo při všech popisech smrti v Bloudění – zde je nejsilnějším motivem oběšená kacířka, jež se později stane Kajetánovou ženou - či ve Služebnících neužitečných, kde můžeme

sledovat popravu jezuitů i ostatních věřících s až neuvěřitelně věrným a naturalistickým popisem.

Jeho nejrozsáhlejším dílem je bezpochyby trilogie Bloudění. Tato trilogie je naprosto odlišná a zároveň ojedinělá v oblasti historické prózy. Velké odlišnosti a protiklady nacházíme zejména ve srovnání s dílem Aloise Jiráska, který se historické próze věnoval s velkou pečlivostí a důkladností. Durychovo vnímání historie je zcela odlišné od běžných autorů historických románů. Durych vnímá historii spíše z hlediska duchovního, dějiny světské moci jsou pro něj jen okrajovou záležitostí. Což Jirásek a ostatní historici vnímají právě naopak. Dějiny moci, vládců a válek jsou pro ně tím základním stavebním kamenem. Na okraji zmiňují duchovní rozměr, který je pro Durycha zásadní. Durych se také zároveň věnuje podrobněji svým postavám, je pro něj důležitý vývoj jednotlivých osob, ne jen výsledek bitvy. Nejen v tomto díle je barokizace dovedena až na hranu únosnosti samé. Barokní styl a jazyk je místy až nečitelný, čtenáři nepochopitelný. Mnohdy nacházíme jazykové deformace, převrácení slovosledu a výjimečné není ani podřízení příběhu jeho tezi. Často se také v díle snoubí reálná a symbolická rovina vztahů – to se projevuje nejvíce v Boží duze, Durychově posledním díle.

Durych byl ve svém volném čase také horlivým turistou a cestovatelem a to jak po krásách naší země, tak i po Evropě. Nerad jezdil vlakem, jak se dozvídáme z jeho korespondence s Jakubem Demlem, a proto se na většinu svých cest vydával pěšky. Mohl tak získat mnohé poznatky pro své budoucí knihy i zážitky osobní. Napsal též několik cestopisných knih, kde využil mnohé ze svých cestovatelských zážitků a poznatků. Zároveň však mnohé z jeho cestopisných knih sloužily k dokreslení jeho románů a jsou dokladem toho, že Jaroslav Durych nenechával ve svých románech nic náhodě – krajové realie se snažil si vždy ověřovat, místa navštívit. To mu pak lépe pomohlo při vykreslení atmosféry místa.

Jaroslav Durych patří beze sporu mezi nejpozoruhodnější postavy moderní české literatury. Jeho tvorba velmi výrazně ovlivňovala a ovlivnila českou meziválečnou kulturu. Charakterizovat jeho osobnost je však velmi obtížné. Je stálý, ale i proměnlivý, a to jak v tvůrčím procesu, tak v osobním životě. Jeho život je ovlivněn silnou

vývojovou dynamikou.¹⁰ To můžeme sledovat i na jeho vztahu s Jakubem Demlem, který je více než těsný, ale při sebemenším rozporu se Durych snaží z tohoto vztahu vyprostit. Dílo Durychovo však vytváří jednu z nepopíratelných hodnot naší moderní literatury. Působí jako impuls při hledání jistot, které našemu, značně sekularizovanému světu tolik schází.¹¹ Jistoty se snažíme nacházet ve věcech pomíjivých. Durychovo dílo nám však ukazuje na Boha, který jediný nám může přinést jistotu do našich dní, a to do dnešních i budoucích.

Na dílo Durychovo a potažmo též Březinovo navazovala pozdější vlna české poezie – Václav Renč, Josef Kostohryz, František Lazecký, Klement Bochořák a další.¹²

¹⁰ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 75.

¹¹ Tamtéž, str. 79.

¹² Tamtéž, str. 122.

4. Historicko-kulturní kontext

Jaroslav Durych se narodil ještě v období Rakousko-uherské monarchie. V tomto období již na trůnu seděl František Josef I. J. Durych prožil v tomto politickém zřízení celé své nelehké dětství i mládí. Vyrůstal v období, kdy katolická církev a katolické smýšlení bylo jediné pravé a správné, kdy čeština jako jazyk byla spíše potlačována, běžně užívána jen prostým lidem. To jistě vedlo i jeho kroky při vzdělávání jazykovém (uměl latinsky, španělsky i francouzsky). Zároveň to pravděpodobně bylo také motivací pro jeho babičku, která v době rozkvětu katolické církve, chtěla pro svého vnuka dráhu katolického kněze. Možná ho též chtěla zasvětit Bohu z důvodu, že on jediný z celé rodiny přežil.

Už rok 1886, ve kterém se Durych narodil, byl kulturně velmi zajímavý. Právě v tomto roce započal spor o rukopisy (Zelenohorský a Královédvorský), které byly pravděpodobně napsány roku 1843 Václavem Hankou a Josefem Lindou. Jejich snahy byly tehdy motivovány zvýšením nacionálního povědomí u českého obyvatelstva v období Rakouska - Uherska. Národ český v té době upadal do jakési letargie, bezmoci a hlavně nechuti. Ať již cokoliv změnit či alespoň být hrdý na svůj slovanský původ. Bohatší a výše postavení se snažili zavděčit systému a poněmčovali se. Čeština tedy byla na ústupu. Češi ale již od dob Jungmanna a Dobrovského vždy našli sílu český jazyk povznést z hlubin zpět na vrchol a národní myšlenku předávat do dalších generací. Na jaře tohoto roku byla také ukončena Srbsko-bulharská válka, a to podpisem mírové smlouvy v Bukurešti. Ve stejném roce se narodily i jiné velké osobnosti dějin a to, např. Karel V. Schwarzenberg, architekt Kamil Roškot, generál Jaroslav Eminger, malíř Rudolf Kremlička, syn prvního československého prezidenta Jan Masaryk, lyžař Bohumil Hanč nebo malíř Oskar Kokoschka.

Rok 1899 – tedy ten, ve kterém Durych vstupoval do konviktu – se do dějin zapsal dodnes neobjasněnou vraždou devatenáctileté Anežky Hrušové. Z katastrofy u Polné byl obviněn žid Leopold Hilsner. Celý tento proces – zvaný hilsneriáda - se spojuje s největšími projevy antisemitismu v našich zemích. Antisemitismus byl tedy zakořeněn

i v českých zemích, nebyla to jen výsada německví nebo druhé světové války. Antisemitismus však byl často pouze v té rovině, ve které i dnes odmítáme veškeré cizí kultury. Židé prostě byli jiní. Jejich kultura byla té české a katolické naprosto odlišná a bylo tedy nasnadě shazovat vinu právě na Židy, „cizáky“, kteří obírali naše obyvatele o peníze ve svých obchodech i o práci v nich. Alespoň tak to cítilo tehdejší obyvatelstvo československé. Stejně tak to dnes vnímáme i my, když na naše území přichází pracovat a žít jiné národy. V tomto roce byla také založena c.k. česká technická vysoká škola Františka Josefa v Brně – tedy dnešní Vysoké učení technické. Ve světě v únoru proběhla Bitva o Manilu.

Rok 1913 je dalším životním mezníkem v životě J. Durycha. Je to rok, kdy se Jaroslav Durych, po vystudování Karlovy univerzity, stává lékařem. Také je to poslední předválečný rok. V tomto roce 1913 byl v Praze založen Jedličkův ústav. Byl to první český vzdělávací ústav pro tělesně postiženou mládež. Byl také rozpuštěn český zemský sněm a nahrazen zemskou správní komisí. Ve světě 13. dalajláma vyhlásil nezávislost Tibetu. Také tohoto roku skončila půlroční balkánská válka, a to porážkou Turecka. Vzápětí však začala druhá balkánská válka (trvající cca měsíc), která naopak skončila porážkou Bulharska. Norsko také přiznalo volební práva ženám. V Paříži byl uveden skandální balet I. Stravinského „Svěcení jara“ a Thomas Alva Edison našel způsob pro synchronizování zvuku a promítaného filmu a tím nám umožnil sledování filmu v kině, v tehdejší době zvaném biograf.

Válečný konflikt pak vypukl v době, kdy byl Durych ve věku 28 let. První světové války se zúčastnil jako lékař, jak jsem již popsala výše. Ustanovení první republiky pak přišlo v době, kdy mu zbýval pouhý rok do Kristových let. Těžko ho soudit za odmítání ideálů první republiky, když vyrůstal a dospíval v období, ve kterém byly tak silně zakořeněny hodnoty katolictví, které první republika potírala už jen založením Československé církve husitské, která se vyznáváním Husa a jeho učení staví do protipólu ke katolické církvi. Zároveň tato církev měla být jakousi obměnou anglikánské církve či severských církví. Měl do ní patřit každý Čechoslovák a měla tak tvořit něco jako národní církev – což je opět v protipólu ke katolické církvi, která byla dominantní a zároveň jediná uznaná za císaře a Rakousko-Uherské říše. Je však nutno podotknout, že na začátku republiky nestálo úplné odloučení od duchovních hodnot a od Boha, jak to mnohdy katoličtí autoři tvrdili a pro co republiku také kritizovali. To

dokazuje samotné založení Československé církve husitské. Je jasné, že se tehdejší představitelé chtěli tázat na vůli Boží a stavět na křesťanských hodnotách. Ve jménu nové republiky však chtěli tyto hodnoty vnímat jinak, než to dělala monarchie a potažmo tedy i katolická církev. Názvem církve se také chtěli postavit k odkazu Jana Husa i husitství samotného.

Rok 1918, kdy si Jaroslav Durych otevírá svou zubařskou ordinaci, provází velké dějinné zvraty. Byla ustavena Československá republika a Tomáš Garrigue Masaryk byl zvolen prvním československým prezidentem. Jedním z milníků bylo jistě i stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze, a to právě pro katolickou církev a celou její kulturu. I ve světě nastalo mnoho přelomových událostí. Bělorusko, Island a Lotyšsko vyhlásily nezávislost, vznikla Jugoslávie a bylo obnoveno Polsko. Rusko začalo používat gregoriánský kalendář, ale také v něm byla vyvražděna celá carská rodina. Oficiálně skončila první světová válka a císař Karel I. podepsal abdikací listinu. Rakousko - Uhersko se tím pádem rozpadlo a z této velmoci vznikly tři samostatné republiky. Rakouská, Maďarská a Československá.

V období první republiky se na českém území vyskytovalo několik různých literárních skupin. Na území naší země tak v tomto období působí několik zcela odlišných literárních směrů. Německá židovská literatura, jejíž představitelé (E. E. Kirsch, R. M. Rilke, F. Werfel a F. Kafka) se většinou vyskytovali hlavně v pražském Josefově, levicová avantgarda soustředěná kolem Devětsilu (především S. K. Neumann a J. Wolker), poetismus (J. Seifert, K. Biebl, J. Hora, V. Nezval a V. Vančura), katolický spiritismus (navazoval na O. Březinu, mezi představitele patří mimo Durycha i J. Deml, J. Zahradníček aj.). Rozvíjela se i literární kritika (F. X. Šalda, A. Novák a O. Fischer), literární teorie (J. Mukařovský), divadlo, film a též rozhlas, který pravidelně vysílá od roku 1923. Zvláštní osobností této doby je Karel Čapek, jehož charakterizuje hluboký mravní ideál, který vkládal do demokracie, víra v obyčejného člověka a spravedlnost. Právě víra v obyčejného člověka (a ne v Boha) a Čapkův pacifismus byly největšími trny v oku Jaroslava Durycha. Durych též, podobně jako další katoličtí intelektuálové, polemizoval s Čapkovým masarykovsko-humanitním duchem.¹³

¹³ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 40.

Po stržení Mariánského sloupu, roku 1923 vydal Durych článek Staroměstský ryňk, ve kterém se ostře staví proti tomuto činu, jenž se udál na Staroměstském náměstí. Hořkost a bolest, které byly Durychovi způsobeny, byly ještě umocněny vystavěním pomníku Husova na tomto uvolněném místě. Tento akt pro něj jako katolík byl zajisté jedním z nejohavnějších činů tehdejší první republiky. Bohužel se proti němu postavila všechna tehdejší periodika a zdálo se, že pochopení nachází jen u „svých“ katolíků.¹⁴ Důvody k tomu můžeme nalézat též v právě ustanovené republice a především v náladě v ní přetrvávající. Tedy odmítání všeho, co připomíná monarchii a co již do nové republiky nepatří vůbec, nebo patří jen okrajově. Mezi to spadalo i katolické vyznání víry, jehož byl mariánský sloup symbolem. Zároveň to však byl symbol vítězství Habsburků nad českými vojsky v bitvě na Bílé hoře a proto je zcela pochopitelné, proč byl stržen.

V roce 1928 vede Durych časopis Akord. Jeho podobu v té době určovala lehce bojovná, kulturně-politická publicistika, kterou Durych ve svých článcích vypouštěl na světlo Boží.¹⁵ V dalším tehdejší periodiku – Kulturní politika – probíhala kampaň proti katolickým autorům, mezi hlavní představitele tohoto literárního směru tehdy patřili hlavně Jaroslav Durych, Jakub Deml a Jan Zahradníček. Šlo v podstatě o to, že tehdejší levicově orientovaní autoři nemohli snést duchovní hodnoty, které katoličtí autoři přinášeli nejen do literatury, ale také do obrození národa československého.¹⁶

V roce 1930 Durych posílá výzvu prezidentu Masarykovi, ve které ho žádá o revizi vztahu ke katolické církvi. Do této situace však vstupuje Karel Čapek, díky němuž se Durych dostává do kárného řízení za tento list.¹⁷ A to je jistě další z důvodů, proč nemít tohoto autora v lásce. Alespoň z pohledu Jaroslava Durycha.

20. a 30. léta minulého století byla dobou svobodného rozkvětu. Tento rozkvět se dotýkal různých oblastí života první republiky a také i nejrůznějších uměleckých a kulturních aktivit. Tak se toto období stalo nejplodnější dobou české moderní literatury.

¹⁴ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 10.

¹⁵ J. Med: Spisovatelé ve stínu., str. 35.

¹⁶ J. Med: Spisovatelé ve stínu., str. 47.

¹⁷ ALUZE, revue pro literaturu, filozofii a jiné (1998-2008)

Na konci 30. let však přišel přerýv tohoto vývoje. Tento přerýv začal druhou světovou válkou. Druhý válečný konflikt prožívá Durych již ve zralém věku 53 let. Válku předznamenávala už občanská válka ve Španělsku, na kterou si Durych udělal jasný názor. Bral ji jako válku katolického světa (Španělsko je i v dnešních dnech jedním z nejvíce katolických států v Evropě) proti bolševismu. V tomto sporu pro něj bylo naprosto jednoznačné postavit se na stranu frankistů. Těžko od Durycha očekávat odlišné myšlenky, když se do popředí dostává hitlerovské Německo. I Hitler měl jako jedno ze svých hesel: Gott mit uns! (Bůh s námi), a také bojoval proti bolševikům. Princip je na první pohled naprosto stejný jako ve Španělsku. Samozřejmě, i praxe a skutečnost se v těchto zemích naprosto shodují a to ne jen na první pohled. Avšak s dnešním odstupem je vidíme již jinak, než Jaroslav Durych, který byl ovlivněn jak výchovou své babičky a tety, tak léty strávenými v konviktu. A v neposlední řadě též náladou a životními způsoby v tehdejší monarchii. Nesmíme zapomínat ani na to, že přenos informací v tehdejší době nebyl tak jednoduchý, jak ho známe dnes. Většina názorů se utvářela po přečtení některého z novinových či časopiseckých článků. Jejich autoři však informace též měli z druhé ruky, či si je sami nějakým způsobem pozměňovali, podle toho, jak oni sami vnímali skutečnosti.

Jaroslav Med v článku pro Lidové noviny z roku 2009 odpovídal na otázky týkající se literatury předválečného a válečného období. Mluví v něm o tom, že v tehdejší první republice se vyskytovalo více literárních směrů, jak jsem již popsala výše. Byla zde poměrně silně levicově orientovaná skupina, méně výrazná pak byla ta pravicová a v neposlední řadě tu byla liberárně demokratická skupina literátů, která tehdy byla tou nejvýraznější. Tyto skupiny však měly velmi odlišné názory, co se týče sociálních otázek. V době předválečné totiž vrcholila hospodářská krize. Tato krize však byla opravdu veliká, ne taková, jakou si pamatujeme my z doby nedávno minulé. Lidé byli nuceni žít v jeskyních a stravenky, které dostávali, měly velmi nízké hodnoty (cca 10,- na týden). Levicová skupina se samozřejmě v této věci postavila na stranu komunistů a jejich systému sociální pomoci, pravicoví – tedy katoličtí autoři – se zase domnívali, že stát by měl o své lidi pečovat. Chtěli aplikovat sociální učení katolické církve i do státu, ale nebylo to možné. Střední proud okolo Karla Čapka zase propagoval soucítění a solidaritu s nuznými. Levice i pravice v literatuře měla společného jmenovatele, a to kritizování prvorepublikového zřízení. Katolíci, zastupováni v tomto ohledu právě Jaroslavem Durychem, chtěli nastavit vedle demokracie i principy sociálního státu tak,

jak je známe dnes. Líbila se jim též myšlenka odstranění politických stran a setření třídních rozdílů mezi obyvatelstvem. V té době byla v naší zemi ještě po první světové válce silně zakořeněna národní hrdost, kterou si my již dnes neumíme představit.

Poté však přišla rána v podobě mnichovské dohody. Literatura v protektorátním období podléhala německé cenzuře. Smazala se i polarizace – první republika již neexistovala a tak nebylo co kritizovat. Autoři již tedy útočné články nevydávají, jinak se stále věnují své tvorbě. Po nástupu Heydricha na místo říšského protektora se však mění pořádky i v oblasti literatury. Literatura má pouze bavit pracující a nemá se zabývat hlubokými myšlenkami.¹⁸

Zajímavé však jistě je, že v září roku 1938 se všichni spisovatelé ve svých názorech semkli. Tuto změnu v postoji je jistě nutné připsat pomnichovskému období. Muselo být neuvěřitelně těžké, když muži připraveni na boj s nacistickým Německem byli náhle staženi ze svých pozic a všem bylo zakázáno jakkoliv se stavit na odpor vstupujícím vojskům. V dnešní době si jistě neumíme tuto jejich bolest představit a neumíme si ani představit, jaká byla v tehdejší Protektorátu Čechy a Morava nálada.

Po nějakém čase se však tato jednota znovu rozpadla, jelikož se hledal viník této politické situace. Katolíci, a v této chvíli to byl hlavně Jan Zahradníček, vinu nacházeli v tom, že první republika zanedbávala duchovní rozměr, že se stávala sekulární společností. Nastupující pravicový režim označovali za trest Boží.

Jan Patočka toto období ve své stati Česká vzdělanost v Evropě hodnotí velmi kriticky. Zdá se mu, že kultura a literární dění jsou téměř v troskách. Literáty obviňuje z pohodlnosti, která možná trochu vyplývala ze strachu a také ochromení nad událostmi roku 1938. Běžným čtenářům se to může zdát podivné, protože právě v této době je na literárním vrcholu Karel Čapek, Vladislav Vančura, František Halas či František Hrubín. Zdá se však, že Patočka se snaží upozornit na to, že mnohem zajímavější díla vznikají mimo tento střední proud první republiky a že právě tito autoři, jež nestojí na výsluní, se cítí být zastrašeni a ukrývají se ve svých ulitách, místo, aby hlásali své názory, jak to činili vždycky.¹⁹

¹⁸ O. Horák: Čapek byl nepřítelem číslo 3, In: Lidové noviny, 11. 3. 2009.

¹⁹ J. Patočka: Česká vzdělanost v Evropě.

Na konci války si Durych zjevně uvědomuje své chyby, jak to dokládá i jeho poslední próza Boží duha. V této próze se věnuje tématu odčinění viny, též rituálům a uvrhnutí do izolace.

V izolaci žil Durych po zbytek života, kdy v Československu vládli komunisté. Přerov české tvorby pokračoval další půlstoletí komunistické nadvlády. Křesťansky orientovaná literatura měla upadnout do zapomnutí. To se však nestalo a vrátila se ke slovu po sametové revoluci v roce 1989. Nejen, že se vrátila ke slovu, ale stala se také trvalou součástí „zlatého fondu“ moderní české a československé literatury.

4.1. Česká katolická literatura a její představitelé

Mluvíme-li o Durychovi jako o představiteli katolické literatury, je třeba správně chápat pojem „katolická literatura“. Tento pojem je v zásadě možno chápat různě a proto najdeme několik vysvětlení a interpretací tohoto pojmu. Zajímavě ho definuje například Martin C. Putna ve své velké monografii o české katolické literatuře. Podle něj nejde o pojem jen společenský či jen literární. Spatřuje v něm téma literárněsociologické a kulturněhistorické, možná též literárněhistorické. Mluví také o kontextu s vývojem církve. Poznává, že církev, pokud budeme konkrétnější, katolická církev, se v době sekularizace světa stává pouze jednou z mnoha kulturních skupin. V některých fázích se dostává dokonce do menšiny a proto je také považována za specifickou. Katolická literatura, která se tedy liší od běžné literatury, se tak může stát odlišnou a specifickou literární skupinou pouze ve světě, ve kterém nevládne církev.²⁰

Církev a svět pak spolu mají nejrůznější typy vztahů a od toho se odvíjí i literární katolické styly. V prvním z nich se katoličtí autoři snaží vidět ve světě to pozitivní, nacházet křesťanské hodnoty mezi nevěřícími a hledat pojitka světa s církví. Takový styl nazývá Putna katolický reformismus. Tento termín volí i s ohledem na církevního historika Eduarda Wintra, který ho též používal. Pokud však autoři mají negativní pohled, kritizují světskou morálku a poukazují na to, co odporuje křesťanské nauce, jedná se, podle Martina C. Putny, o katolickou restauraci. V opozici k těmto dvěma proudům stojí ten třetí, tedy katolická romantika. Tento proud obdivuje krásu duchovna a estetiku, což dva předešlé proudy víceméně popírají a odmítají. Katolická romantika totiž nevychází z dogmatických ani teologických struktur.²¹

Česká katolická literatura však není pouze o Jaroslavu Durychovi. Mezi významné autory patří například Bohuslav Reynek, Jan Čep, Jan Zahradníček nebo Jakub Deml. Také mezi ně můžeme zařadit i jejich mentora Josefa Floriana. I oni utváří historicko-

²⁰ M. C. Putna, B. Martin: Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945, str. 9.

²¹ M. C. Putna, B. Martin: Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945, str. 37.

kulturní kontext života Jaroslava Durycha, a proto si dovolím pár slov i o těchto zapomenutých mužích naší literatury.

Začnu mentorem celé skupiny, Josefem Florianem. Josef Florian se narodil roku 1873 ve Staré Říši u Telče v rodině venkovského tesaře. Později se přesunul do Prahy na studia na filosofické a technické fakultě. Po studiích nějaký čas působil v Praze jako středoškolský profesor a též novinový redaktor. Prahu však brzy opustil a roku 1913 se vrátil do svého rodiště, Staré Říše. Zde začal působit jako vydavatel a též spolupracovat se skupinou mladých mužů jako propagátor „pravého“ křesťanství – tedy toho, které vyčetl z knih Bloyových. Ve svém vydavatelství vydával práce nejrůznějšího charakteru. V jeho rejstříku najdeme práce vědecké, teologické i filosofické. Co se týče beletristických počinů, vydával jak literaturu překladovou, tak původní českou. Ve Staré Říši vyšlo 140 knih, 27 výtvarných publikací a 131 sborníků. Ze starší české literatury vydával například díla Tomáše Štítného ze Štítného, z novější literární tvorby pak například díla Jaroslava Durycha, Jakuba Demla, Julia Zeyera nebo Karla Jaromíra Erbena. Na grafikách ve vydávaných dílech spolupracoval například s Josefem Čapkem, Františkem Kyselou, Antonínem Slavičkem či Janem Konůpkem. Překládal především díla z francouzské literatury (Léon Bloy, André Maurois atd.), ale nevyhýbal se ani dílům ruským, polským či německým (Franz Kafka, Rainer Maria Rilke aj.). Florianova činnost nebyla však pouze vydavatelská, ale též jaksi výchovná – soustředil se hlavně na mladou generaci religionisticky smýšlejících autorů, mezi něž například patřili: Jaroslav Durych, Jakub Deml, Jan Zahradníček, ale například i sám Otokar Březina či František Halas a Vladimír Holan.²² Právě zde se uplatnilo jeho velké charisma a též síla osobnosti. Právě díky tomu se mu dařilo na tyto mladé autory působit a předávat jim víru, ke které se inspiroval v dílech Bloyových.

Jan Čep, jeden z autorů Staré Říše, se narodil na samém konci roku 1902 v Myslechovicích u Litovle, jako první z deseti dětí místního chalupníka. Po studiu na gymnáziu v blízké Litovli se věnoval v Praze studiu jazyků, a proto bylo překladatelství i jednou z jeho literárních činností. V roce 1926 začíná pracovat u Josefa Floriana, který v té době byl jakýmsi patronem mladých českých katolických autorů. Jeho osobnost a charisma je poutali natolik, že byl schopen jim předat něco ze svých myšlenek, názorů i

²² P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 55

víry.²³ Během svého života publikoval Čep téměř ve všech tehdejších časopisech a revue. Ať již to byl Akord, Tvar, Lumír či některé další. Během druhé světové války se opět uchýlil do Myslechovic, a po válce emigroval do německého Mnichova. Svůj život dožil v Paříži, roku 1974, tedy v 72 letech. Mezi jeho díla patří například povídky Dvojí domov – vydané roku 1926, Zeměžluč, vydána roku 1931. V roce 1934 vydal Děravý plášť, Tvář pod pavučinou v roce 1941 a v roce 1953 vyšel jeho poslední beletristický počín: Cikáni. Jeho jediný román Hranice stínu vyšel roku 1935 a posmrtně mu byla vydána sbírka vzpomínek Sestra úzkost a to v roce 1993.²⁴ Téměř v každém svém díle se věnuje tématice vesnice, píše o lidech žijících na vsi nebo vracejících se, velmi obtížně, zpět do rodné vesnice. Popisuje jednak své vlastní pocity a stesk po rodném kraji, ale také svůj nelehký návrat v období druhé světové války. Jeho tvorba se od Durychovy liší jednak tím, že píše hlavně povídky, ale především jakýmsi strachem ze smrti, depresí nad tím, že celý život je vlastně jen pouhé pachtění se za smrtí. Durych ve smrti naopak spatřuje to dobré a krásné a v životě hledá rysy nebeského království na zemi, které promítá i do svých literárních děl. To je možná způsobeno i touhou potkat se znovu s rodiči a bratrem, kteří ho na věčnost předešli již v útlém dětství.

Nejkontroverznější autor tohoto období, Jakub Deml, se narodil roku 1878 v Tasově. I on, stejně jako Jan Čep, pocházel z vesnického prostředí, vyrůstal v rodině rolníka, který se zároveň živil i jako venkovský kupec. Na rozdíl od Durycha na teologické fakultě dostudoval a stal se knězem. Jeho názory a životní styl však byly natolik extravagantními, že byl předčasně penzionován, a to v roce 1912. Celý Demlův život je velmi zvláštní, střídají se dobré nálady s návaly vzteku, neustále se vrací do rodného Tasova a znovu z něj odchází. Kolem roku 1922 dokonce prochází i krizí, a to nejen osobní, ale též uměleckou. Na konci druhé světové války byla celá jeho publikační činnost prošetřována, a to především pro jeho antisemitské názory a také pro útoky na tehdejšího prezidenta Edvarda Beneše. V roce 1948 byl však obžaloby zproštěn. Zemřel roku 1961 v Třebíči, pohřben je v Tasově. Jeho dílo je velmi rozsáhlé – celou jeho tvorbu tvoří přibližně 140 knih. Co se týče žánrů, vyzkoušel si snad každý jeho typ. Ať již poezii, povídky, úvahy, deníky, kázání, překlady, eseje, polemické pamflety, recenze, náboženské meditace či snad nejzajímavější - básně v próze. Ve svém díle se Deml soustředí hlavně sám na sebe. Jeho životní osudy a vztahy s přáteli a

²³ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 36.

²⁴ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 37.

nepřáteli, ať již domnělými nebo skutečnými, se prolínají celým jeho dílem. Jakub Deml do literárního světa vkročil pod velkým vlivem svého přítele Otokara Březiny a to básnickou sbírkou *Notantur lumina*, vydanou roku 1907, jež se dočkala i druhého vydání, které neslo název *První světla*. Mezi další jeho díla patří například próza *Tanec smrti*, která vyšla v roce 1914, již rok před ní vyšel první z deníkových záznamů *Domů*. Pokoru můžeme cítit v další z jeho básnických sbírek: *Moji přátelé*, jež spatřila světlo světa taktéž v roce 1913, sokolským ideám se oddává počátkem dvacátých let například dílem nazvaném *Sestrám* v roce 1924, v roce 1926 následuje povídkový soubor *Tepna*. Po smrti přítele Březiny vychází i velmi kontroverzní kniha plná antisemitských výroků *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. Roku 1936 vychází *Rodný kraj*, ve kterém popisuje marné snažení o spočinutí.²⁵

Společným rysem s Durychovou literární tvorbou je jistě báseň v próze, kterou můžeme sledovat v mnohých z Demlových děl, u Jaroslava Durycha především v jeho posledním díle *Boží duha*. Durych však není tolik orientován na sebe jako osobu. Jeho osud se sice jeho dílem zcela přirozeně prolíná, ale nemá tak velkou potřebu z každého životního prožitku udělat literární dílo. Věnuje se více ostatním lidem, sociálním otázkám, hledání Božích pravd a dívčí krásy. Důležitým vlivem na životy obou autorů je jistě i jejich společné přátelství. Vyměňovali si tak názory na literaturu, Durych zpočátku publikoval v Demlových *Šlápějích*, Deml naopak v *Akordu*. Společné rysy můžeme nacházet i v oblasti politické a velký vliv měli i na své osobní životy.

Roku 1892 se v Petrkově u Havlíčkova Brodu narodila velmi zajímavá osobnost tohoto období, a sice Bohuslav Reynek. Bohuslav Reynek se jako jediný věnuje ve své (vlastní) literární tvorbě pouze poezii. Mimo psaní poezie je výborný i v grafice a malířství. O tyto dvě odvětví umění projevil zájem již za studií, studoval reálku a techniku. Po čase však studia vzdal a vrátil se zpět do Petrkova. I jeho v začátcích silně ovlivnil J. Florian. S ním spolupracoval ve vydavatelství, vydával u něj své básně i překladatelské počiny. Za manželku si vzal také básnířku, Francouzku Suzanne Renaudovou. Vlivem tohoto manželství velmi podstatnou část života strávil pendlováním mezi Paříží a Petrkovem. V Paříži se mimo jiné seznámil s expresionismem, který ho později velmi silně ovlivnil. Od roku 1936 až do konce

²⁵ P. Dolejší: *Školní slovník českých spisovatelů*, str. 42.

života žili manželé už pouze v Petrkově. A to i přes to, že jim byl rodinný statek po válce znárodněn. Reynek žil od té doby velice skromným životem. Dlouhá léta pracoval jako zemědělský dělník, po roce 1957 se už věnoval jen psaní poezie a tvorbě grafik. Zemřel roku 1971 ve svém rodném Petrkově.

Ve dvacátých letech vydává své první básnické sbírky, např. *Žízně* v roce 1921, roku 1924 *Smutek země* a roku 1925 vychází *Rty a zuby*. Už tyto jeho rané sbírky jsou orientované expresionistickým směrem. Následují sbírky *Pieta* v roce 1940, poté po delší pauze způsobené komunistickými represemi vůči katolickým autorům vyšel v roce 1969 *Sníh na zápraží*, který byl napsán mezi roky 1945 a 1950. Poslední sbírka, kterou začal psát právě v roce 1969, *Odlet vlaštovek*, už nemohla být vydána. Se zpožděním (v roce 1980) vyšla v německém Mnichově.²⁶ V počátcích Reynkovy tvorby můžeme sledovat smutek, melancholii a smrt, která pro něj symbolizuje rozpad a tlení. Zároveň však je ve všech těchto rovinách cítit křesťanská radost a naděje na vykoupení z tohoto utrpení, a proto se nám jeho verše nezdají tolik dekadentní jako u jiných umělců. V pozdějším čase vnímá smrt spíše jako vykupitelku, což Durych do jisté míry vidí také, zvláště když se jedná o vykoupení ze sociální situace či z viny a hříchu. Reynek se ve své tvorbě také hodně věnuje svému rodnému kraji, inspiraci nachází i v křesťanském kalendáři.

Nejvýraznější postavou katolické literatury tohoto období je bezesporu Jan Zahradníček. Zahradníček se narodil v Mastníku u Třebíče roku 1905. Studoval na filozofické fakultě Karlovy univerzity. Studia však nedokončil a začal se věnovat básnické tvorbě. Nejprve žil v Praze, poté na Slapech. Před druhou světovou válkou se uchyluje do Uhřínova na Moravě, po ní poté odchází do Brna, kde i pracuje – jako redaktor v nakladatelství. V roce 1951 však byl zatčen a v jednom z mnoha vykonstruovaných procesů té doby i odsouzen na třináct let do vězení (za velezradu). Díky amnestii byl v roce 1960 propuštěn, avšak umírá po pouhém půlroce na svobodě v Uhřínově u Velkého Meziříčí. Jako básník byl rehabilitován v roce 1966.

Debutoval sbírkou *Pokoušení smrti* v roce 1930, jeho dalšími sbírkami jsou například: *Jeřáby* v roce 1933, v roce 1937 *Pozdravení slunci*, během okupace pak píše sbírku *Svatý Václav* vydanou roku 1946. Pouhý rok poté vychází *La Saletta*, *Znamení moci* napsané v roce 1951 a vydané roku 1991 a *Čtyři léta*, jež zahrnují část tvorby ve

²⁶ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 208.

vězení a jsou vydaná v uvolněném roce 1969. Stejně jako Durych i Zahradníček si prožil nelehká léta (žil s poškozením páteře) a léta ve vězení mu též jistě nepřidala na zdravotním ani psychickém stavu. Zahradníček ve svých básních vždy upozorňoval na stav společnosti. Během války vyzývá k národnímu obrození a vydává sbírky s náboženskou a zároveň historickou tematikou. Po válce sleduje směřování země, tedy směřování, které nepřestalo dodnes. Svůj nesouhlas dával opět najevo básnickými sbírkami, psal o duchovnu, víře a nadpřirozených zjeveních (např. v *La Salettě*).²⁷

Mezi další katolické autory tohoto období patří například Ivan Diviš (1924 – 1999), Bedřich Fučík (1900 – 1984), Josef Knap (1900 – 1973), Zdeněk Kalista (1900 – 1982), František Křelina (1903 – 1976) a Václav Prokůpek (1902 – 1974). Později na ně navazoval například Zdeněk Rotrekl (1920 – 2013).

²⁷ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 275.

5. Dílo Jaroslava Durycha

Jaroslav Durych započal svou literární kariéru psaním poezie. Jako první mu v roce 1916 vyšla lyricko-epická sbírka *Cikánčina smrt*. V roce 1923 ji následovala sbírka *Pananky*, která oslavuje ženskou krásu ve všech jejích podobách, v *Žebráckých písních* (vydaných v roce 1925) se naopak věnuje sociální lyrice a dotýká se tak další křesťanské ctnosti, tedy pomoci druhému. Následují další sbírky, které se věnují přírodní lyrice na jedné straně, ale na druhé straně se Durych opět vrací k opěvování ženské a dívčí krásy, která v tomto pozdějším čase připomíná až kultické vyobrazení žen (*Beskydy*, které vyšly roku 1926, *Eva*, jež se datuje do roku 1928 a *Té nejkrásnější z roku 1929*). *Eva* a *Té nejkrásnější* se nevyznačují jen opěvováním ženské krásy, ale jsou též silně ovlivněny mariánským kultem. Tedy vyznáváním Panny Marie, matky Boží. V tomto kultu je vyzdvihována až nad Krista. Není se co divit, že i Jaroslav Durych tento kult vyznával. Panna Maria mu mohla nahrazovat do jisté míry matku, alespoň se k ní mohl uchýlovat jako ke své matce.

Jaroslav Durych se však především věnuje próze a ta je také v jeho tvorbě stěžejní. Ve stejném roce, kdy mu vychází první básnická sbírka, napsal i první román *Jarmark života*, v roce 1919 pokračuje rozsáhlejším dílem *Na horách* a menším dílem *Tři dukáty*. V roce 1922 vydává povídku *Sen Albrechta Dürera*, která nám umožní setkání se samotnou matkou Boží a jejím Synem. *Nejvyšší naděje* a *Tři troničky* v roce 1923 nás zavedou opět do světa sociálních problémů. V roce 1924 přichází povídka *Smích věrnosti* a v roce 1925 konečně vydává půvabný román *Sedmikráska*, který jakoby ční nad všemi ostatními. Jedná se o něžný příběh, který zdůrazňuje chudobu a také dívčí krásu, která vyniká snad ve všech možných podmínkách. V roce 1926 ještě vydává povídku *Kouzelná lampa*,

až se v roce 1929 dostává ke svému velkému historickému dílu *Bloudění*, které se odehrává ve dvou rovinách. Rovina historická se věnuje vývoji Evropy po bitvě na Bílé hoře. Popisuje různé druhy bloudění: politické, morální, lidské i náboženské. V druhé rovině – tedy té románové – popisuje bloudění dvou zamilovaných osob Jiřího a Andělky. *Bloudění* je těžko přijímané čtenáři i z toho důvodu, že jeho závěr vyznívá jako obhajoba rekatolizace, kterou v době jejího konání české obyvatelstvo velmi těžce

neslo. Na Bloudění Durych velmi hezky navazuje v dalším díle, které vychází hned následující rok a je též nazýváno Menší Valdštejnská trilogie – tedy Rekviem. Rekviem má velmi dobrý spád, je jazykově na velmi dobré úrovni a též kompozice je velmi zdařilá. Je též, asi nejvíce z Durychových děl, ovlivněno expresionismem. Díky těmto dvěma atributům patří mezi Durychova nejlepší díla.

Ve třicátých letech mu vychází další dva romány a to Paní Anežka Berková (1931) a Píseň o růži (1934). V tomto období též Jaroslav Durych napsal esej nazvanou Pláč civilisty (1937). Výraznější je v této dekádě opět historický román a to Masopust (1938), který vypráví o vpádu Pasovských do Prahy.

Duše a hvězda vycházela pod názvem Bětuška na několik dílů mezi lety 1956 – 57. Posmrtně v roce 1969 – tedy v době uvolnění komunistického režimu – mu byl vydán historický román Služebníci neužiteční, který vypráví o osudech jezuitů a též navazuje na malou novelu Děti. Vyšla také Boží duha, jejíž děj je zasazen do období těsně po druhé světové válce.

Mezi Durychovo dílo patří i drama. Věnuje se v něm mučedníkům a jejich divadelní podobu utváří pomocí španělského baroka. Již v roce 1915 přichází s prvním dílem Svatý Jiří, po několika letech následuje Svatý Vojtěch (1921), jenž brilantně vykresluje střet světské a duchovní moci, Svatý Václav (1924) a vše zakončuje hrou Štědrý večer (1926).²⁸

Jeho dílo je dotvořeno filosofickými úvahami, esejemi o náboženství, historii a umění a též cestopisy a literární kritikou.²⁹

Několik cestopisů – Okamžiky z válečných let (1924), Plížení Německem (1926), Pout' do Španělska (1929) a Římská cesta (1933) – se staly předstupněm pro napsání velkých románů Durychových. A to zejména Bloudění a Služebníci neužiteční.³⁰ Durych si při těchto cestách sháněl informace o kraji, ve kterém se příběh jeho díla

²⁸ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 47.

²⁹ Tamtéž, str. 48.

³⁰ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 12.

odehrával. Sledoval krajové reálie, zvyklosti lidu, ale především atmosféru míst, o kterých psal. Proto je atmosféra v jeho dílech vždy tak dobře vykreslena.

Dílo Jaroslava Durycha je velice rozsáhlé a rozmanité. Najdeme v něm prózu, poezii i cestovatelské zápisky. Jak jsem již napsala výše, jeho dílo se rozhodně nečte lehce, ale má velikou hloubku a přináší i poselství do našich životů. Skutečnost, že se Durychovo dílo nečte snadno, je jistě dána jeho velkou inspirací v barokním vnímání skutečnosti. Toto barokní vnímání neovlivňuje jen Durychův postoj k realitě, ale také kompozici a stylistiku jeho textů. I z tohoto důvodu je v Durychových dílech tolik znát důraz na nejrůznější detaily. Jaroslav Durych interpretuje realitu jako barokní dualitu. Což znamená, že ji vnímá jako průsečík, ve kterém se střetává smyslnost a spiritualizace. Nebe a země, duše a tělo.

Do barokního literárního stylu můžeme zařadit také šerosvit, který lze nalézt v mnohých z Durychových děl, například v Bloudění nebo v Kouzelné lampě. Šerosvitová atmosféra neznamenaá tmu, opuštěnost, zoufalství a zavržení. Zároveň však v této atmosféře nemůžeme najít světlo a den. Světlo v tomto podání je takové, které lze vidět z šera, a které zároveň trochu padá do tmy a současně ji zaplašuje.³¹

V jeho próze je také patrné mnoho vrstev. Najdeme v ní vrstvu dějovou, psychologickou a také metafyzickou. Tato metafyzická vrstva se ukazuje např. v dívčí kráse, o které Durych tak rád píše. Tato krása, která jistě v mnoha případech vykresluje krásu Durychovy matky, se v přenesené metafyzické vrstvě rovná odlesku ráje. Ve smutku a uvědomování si pomíjivosti věcí zase můžeme spatřovat kletbu dědičného hříchu, která lpí na všem živém, a konec konců i neživém, na zemi.³² Durychův styl psaní je možné chápat jako vidění podstatného.³³ Podstatného v našich životech, v našich duších, v našem smýšlení i ve světě kolem nás.

Jedním ze základních, a pro křesťany podstatných, rysů Durychovy tvorby je chápání naší pozemské reality jako součást něčeho vyššího a podstatnějšího. Bídu a

³¹ I. Slavík: Viděno jinak, str. 173.

³² J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 78.

³³ I. Slavík: Viděno jinak, str. 171.

utrpení našich dní vyvažuje vidina života v nebi,³⁴ kde ponížení budou povýšení a povýšení ponížení (Mt 23,12; Lk 14,14; Lk 18,14), což může být útěchou všem trpícím nejen v totalitních režimech.

Celým Durychovým dílem prostupuje motiv hledání krásy, a to i v maličkostech a všednostech lidského života. Hledání krásy je pro něj totiž rovno hledání pravdy, jelikož krása je projevem Hospodinovým na zemi, tudíž je tím nejvíce pravdivým v našich životech.³⁵

Díla Jaroslava Durycha jsou velmi osobitá. A to nejen dojemem, kterým působí na své čtenáře, ale též kompoziční stavbou, která jí dodává zvláštní styl. Zcela zásadní je u něj rytmika textu, proto mnohdy vytváří až uměle znějící slovní pořádek. Inspiraci pro tento styl psaní nacházel Durych v biblické češtině a církevní latině – odtud také smysl pro rytmus. Nejvíce si této zvláštní syntézy češtiny a latiny můžeme všimnout na větné stavbě. Durych například záměrně odděluje větné členy, které patří k sobě, umísťuje přívlastek a podnět na konec věty. Stavba věty i stylistika textu jsou u Durycha vždy podřízeny básnickému obrazu a rytmu.³⁶

Pokud však Durych popisuje pouhé hmotné hledání příčin, změní se v dokonalého a téměř brilantního ironika. Postava, kterou vytváří, se poté dostává až do podoby zkarikované. To můžeme sledovat například v Sedmikrásce, kde hoch hledá svou milou a soustředí se pouze na vnější znaky a i přesto, že ji mnohokrát potkává znovu, nepoznává ji a nenalézá. Další podobně absurdním způsobem zkarikované postavy můžeme najít ve Třech dukátech³⁷

Jeho prózu provázejí dva základní motivy, a to ritualizace chudoby a dívčí krásy a také spiritualizace historie. V chudobě vidí, podobně jako katolická církev a hlavně její mnišské řády, nejryzejší křesťanskou ctnost. To se projevuje hlavně v prózách Tři dukáty, Tři troničky a nejvíce snad v Sedmikrásce. V historii naopak spatřuje dějiny Boží milosti, lásky a také jeho soudu. Dějiny, jak je známe my, tedy dějiny moci, války

³⁴ P. Dolejší: Školní slovník českých spisovatelů, str. 47.

³⁵ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 11.

³⁶ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 79.

³⁷ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 77.

a fakta staví na vedlejší kolej. Jsou spíše důsledkem lidské neposlušnosti vůči Hospodinu, Bohu živému.

V Durychových dílech jsou si všechny ženské postavy podobné natolik, až máme někdy pocit, že jsou všechny stejné. Je to stále tentýž obraz panenské dívčí krásy. Dívky a ženy v jeho díle však nejsou psychologickými portréty ani abstraktními obrazy. Jsou to dívky velmi skutečné. Ač jsou skutečné, je třeba je chápat jako zjevení krásy. Jsou zjevením krásy z ráje, krásy Boží. Nikdy tu nejsou proto, aby je muži vlastnili, ale proto, aby je viděli a skrze ně objevovali krásu. Tento poetický obraz pravděpodobně plyne ze ztráty maminky, kterou tedy Jaroslav Durych nikdy nemohl mít zcela pro sebe, jako tu svou má mnoho malých dětí v určité části života. Zároveň nám tím přibližuje fakt, že ženy (a vlastně ani muže) nemůžeme nikdy vlastnit. Nemáme na to žádné právo. Ženy nejsou hlavními postavami pouze v próze, ale též v poezii. Sbíрка básní Panenky opěvuje ženskou krásu na každém řádku.³⁸ V Bloudění (Větší valdštejnské trilogii) je Andělka nejen ztělesněním výše zmíněné krásy a chudoby, ale též je trochu bludnou duší v době války. Její andělské vzezření a čistota je mnohým mužům a bojovníkům světlem v jejich válečném osudu. Andělka totiž miluje, odpouští a snaží se s pokorou usmiřovat i ostatní mezi sebou. Na závěr je také nositelkou naděje, a to proto, že se vrací do českých zemí, čekajíc dítě Jiřího, který zahynul ve službách Albrechta z Valdštejna.³⁹

Naproti tomu dějiny jsou pro Durycha pouze jakýmsi kulisami. Mezi těmito kulisami spatřuje to důležité, co se v nich odehrává: nadčasové drama lidského života, do kterého neodmyslitelně patří i mystérium lásky, jako životní náplně. A také mystérium druhé, tedy mystérium smrti, kterým celý život končí. Tento příběh života a smrti můžeme sledovat v Bloudění neboli Větší valdštejnské trilogii, Rekviem neboli Menší valdštejnské trilogii a tetralogii Služebníci neužiteční. Historii vnímá Durych zcela křesťansky. Všechny její peripetie a záludnosti chápe jako odlesk lidského bloudění v čase. Toto bloudění není pro člověka docela jasné, leží mimo jeho chápání a závisí pouze na Hospodinu samotném, kdy, zda a jak ho ukončí.⁴⁰

³⁸ J. Durych: Panenky.

³⁹ J. Durych: Bloudění.

⁴⁰ J. Med: Spisovatelé ve stínu, str. 76.

Pod povrchem barokního stylu vyprávění příběhu je možné hledat a nalézt několik biblických pravd. Durych svou víru promítá do svého díla, stejně tak jako se víra prolíná celým jeho životem.

V jeho dílech nalézáme zobrazení křesťanských rituálů běžného způsobu života věřících. Rituálem křesťanského života je zcela jistě také návštěva kostela. Návštěvu kostela či modlitebny zpravidla praktikujeme jednou do týdne, a to v neděli. I v kostele je mnoho dalších rituálů, ať již je to chování při modlitbě či Svatá večeře Páně v protestantské podobě nebo Svaté přijímání v církvi katolické.

V povídce Sen Albrechta Dürera je rituál samotné návštěvy kostela velmi dobře popsán. Žena s dítětem, když vstoupí do kostela, aby se setkala s otcem dítěte, již znovu ven nevyjde. Spočinou tak oba v náruči Hospodina, stejně jako my můžeme spočinout vždy, když přistupujeme k trůnu Božímu.⁴¹

I v Boží duze nalézáme několik rituálů. Ať již je to samotný návrat do pohraniční krajiny, který hrdina prožívá až posvátně, či jeho návštěva kapličky. Největším rituálem je zde určitě pohřeb napůl rozložené matky s dítětem, které hrdina nalezne ve zmíněné kapličce. Hrdina prožívá tento rituál od počátku – tedy od vyzvednutí rakve z kapličky, vykopání hrobu, přes uložení rakve do tohoto hrobu. Sám také pronese pohřební řeč, a to dokonce v latině, která je používána především kněžími, a proto se i čtenářům a přítomné ženě zdá, že by snad mohl být farářem. Negativním rituálem se v této poslední Durychově próze jistě stává znásilňování žen za druhé světové války – ať již ve škole, či kdekoliv jinde – které zažila i hrdinka tohoto příběhu. Ani pro ni to však není jediný rituál, který v tu chvíli prožívá. Ona sama ve znásilňování vidí svatbu a násilníky nazývá svými ženichy.⁴²

V Dětech můžeme zase pozorovat jistý rituál smrti nebo spíše poprav. Vidíme zatknuté křesťany, kterak se připravují na svůj úděl. Připravují se v modlitbě a chválách Hospodina.

I modlitba je jistou formou rituálu. Ve chvíli, kdy pro ně přijdou dozorcí, už vše probíhá podle předem jasného schématu. Nejprve jsou vyvedeni z hradeb vězení.

⁴¹ J. Čep, J. Durych, J. Knap, F. Křelina, F. Odvalil – Betlémští pastýři (pět vánočních próz).

⁴² J. Durych: Boží duha.

Dojdou až na vzdálený kopec, kde se opět mohou krátce pomodlit, a pak je již jejich osud zcela zpečetěn. Smrt a samotná poprava jsou i zde popsány s typickým autorovým naturalismem.

Další znak, který v díle Jaroslava Durycha můžeme nalézat je propojení světa. V povídce Sen Albrechta Dürera říká matka uhlíři, který je vede ke kostelu, že její syn sjednocuje svět. Nelze tedy jinak, než si spojit tohoto malého syna se Synem Božím. To on sjednocuje svět ve svém jménu a svou obětí na kříži.

V krásné, ač útlé próze Děti, můžeme pozorovat hned několik takových rysů dobré víry. Jedním ze znaků dobrého křesťana je naděje a radost. Tímto dílem je naděje doslova prodchnuta, mladičký Petr se drží naděje na život věčný v nebesích se svým Pánem a zároveň prožívá těžko pochopitelnou radost ze smrti. A to právě proto, že ta je jedinou cestou k životu věčnému.⁴³ V těchto pozoruhodných časech – kdy je odsouzen na smrt – hlavní hrdina, ač teprve sedmiletý, odpouští všem. Ať již jsou to dozorcí či popravčí či kdokoliv jiný. Celkově jsou Durychovy Děti doslova nabitě tím, jací by měli být křesťané. Mimo radosti a naděje na budoucí život s Hospodinem, by se křesťané neměli hněvat na své přátele a zvěstovat radost ze spasení, předávat evangelium dalším a pro svého Pána jít až na smrt. Kolik bychom se toho od japonských křesťanů mohli naučit!

⁴³ J. Durych: Děti.

5.1. Korespondence Jaroslava Durycha

V roce 2009 vyšla v nakladatelství Barrister & Prinicpal kniha dopisů Jaroslava Durycha – Listy drahým. V této knize můžeme najít mnohé osobní listy Durychovy korespondence. V dopisech je Durych něžný, jemný a přátelský – tedy zcela odlišný, než jak ho známe z jeho novinových a časopiseckých příspěvků nebo i z jeho tvorby – snad s výjimkou Sedmikrásky.

V knize nalezneme dopisy manželce Marii, které jsou velmi zajímavé a zpočátku můžeme sledovat i Durycha zamilovaného, vášnivého a částečně i hravého, zvláště pak ve slovních obratech. Na sklonku jejího života zase nalézáme dopisy její matce, tedy Durychově tchýni. Durych jí děkuje za dar, který mu byl v podobě jeho manželky dán.

Zajímavé jsou i dopisy dětem. Humorný je například dopis dceři z lázní, kde Durych popisuje, kterak zapadl do jezírka plného vody. Nalézt zde můžeme i různé gratulace k Vánočním svátkům, narozeninám i k úspěšně složeným zkouškám ve škole.

V závěru se též nachází dopisy dvěma obchodníkům Bohumilu Braunerovi a Janu Brabcovi. Tito dva muži rodinu Durychovu podporovali v době největší její krize a v knize můžeme nalézt Durychovy dopisy vděčnosti za tuto pomoc.⁴⁴

J. Durych udržoval korespondenční styk i se svými katolickými současníky, a to s Janem Zahradníčkem a především s Jakubem Demlem.

O této korespondenci máme záznamy především z Demlových deníků, kam si všichni svou korespondenci ukládal. Spisovatelé si dopisovali především ve 20. letech 20. století, ale jejich korespondence započala již roku 1906. Jejich listy jsou velmi bohaté, a tak se dozvídáme o literárních začátcích obou autorů i o strastech a radostech soukromého života. Neunikne nám ani možnost nahlédnout na jejich názory na politické či jiné literární představitele. Nejvýraznější postavou v jejich dopisech je jistě Otokar Březina – muž, jehož tvorba je zpočátku oba velmi ovlivnila, zejména pak jeho

⁴⁴ M. Doležal: Kocour a fajnová vopice In: Respekt, 16. 9. 2015

expresionismus. Nakonec se ale právě kvůli Březinovi samotnému pohádali. Z dopisů též můžeme sledovat realie dané doby, ve které byly napsány. Korespondence na nás čtenáře vyloženě dýchá přátelstvím oněch dvou mužů, můžeme krásně sledovat, jak se jejich vztah v průběhu času vyvíjel a proměňoval. Po prvních třech letech dopisování umlklo a začalo znovu až roku 1916. V tomto období začíná jejich nejsilnější korespondenční komunikace.⁴⁵

Je to Durych, kdo započíná tuto korespondenci. V prvním dopise Demlovi se táže na cenu publikací Františka Bílka. Ale jak popisuje jeho syn, zdá se to být spíše záminkou. Durych pravděpodobně toužil po písemném styku s o 8 let starším Jakubem Demlem.⁴⁶ Z počátku je jejich vztah spíše podobný vztahu učedník – učitel. Soustředí se na práci, vzájemně si doporučují četbu a podobně. Již roku 1907 však J. Deml začíná Durycha nazývat přítelem.⁴⁷

Přátelství mezi Jaroslavem Durychem a Jakubem Demlem s menšími či většími přestávkami trvalo po celý jejich život. Poslední dopis odeslal Deml roku 1959, tedy dva roky před svým úmrtím a tři před tím Durychovým.⁴⁸

Oba přátelé se také hojně navštěvovali, jak to dokládá mnoho jejich listů, a to nejen těch, které si vyměnili mezi sebou, ale též se o vzájemných návštěvách zmiňují v listech adresovaných ostatním přátelům. Durych se dokonce zmiňuje o skutečnosti, že rád chodí pěšky, tedy je pravděpodobné, že i tyto návštěvy vykonává při pěších túrách po zemích českých. Naopak se Demlovi svěřuje, že vůbec nemá důvěru k železniční dopravě. Ač první setkání inicioval J. Durych, je z Demlovy korespondence patrné, že měl jeho návštěvy rád, i přesto, že sám mu návštěvu oplatil jen málokrát.⁴⁹

Roztržka mezi oběma spisovateli nastala, když Jakub Deml vydal kontroverzní knihu *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. Tento spis je velmi antisemitistický a nutno dodat, že byl velmi špatně přijat celou českou společností, nejen Durychem. Jejich korespondence náhle ustala a spisovatelé spolu komunikovali prostřednictvím článků

⁴⁵ V. Staňková: *Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi*, str. 7-10.

⁴⁶ V. Durych: *Vzpomínky na mého otce: Životopis Jaroslava Durycha*, str. 120.

⁴⁷ V. Staňková: *Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi*, str. 11-12.

⁴⁸ Tamtéž, str. 14.

⁴⁹ Tamtéž, str. 15-17.

v časopisech a novinách. Vesměs to byly články velmi ostré a ironické. Najednou byli oba přátelé naplnění vzájemnou nenávistí. Nakonec však i tuto ránu čas otupil a oba muži k sobě znovu našli cestu. Vyměnili si ještě pár dopisů a dokonce proběhlo i poslední vřelé setkání.⁵⁰

Pracovali spolu též na dvou překladech, tedy na díle Angela di Foligno (1907) a Výkřiky svaté Terezie (1909). Dílo Angela di Foligno se záhadně ztratilo, a to zřejmě ve Staré Říši. Výkřiky Svaté Terezie Durychovy vyšly a to v edici Meditace. Ve vzájemných dopisech není žádné zmínky o tom, že by se Demlovi jeho překlad nelíbil, v dopisech Josefu Florianovi se však už dozvídáme něco jiného. Je tedy nasnadě rozmýšlet, zda byl opravdu Deml takovým přítelem Durychovým, jak se tvářil. Možné a pravděpodobné je však to, že se jaksi obával Josefa Floriana, protože to byl muž velmi charismatický a své věrné si k sobě dovedl velmi pěkně připoutat. Zajímavý je i fakt, že ač je Durych svým zvláštním vyznáním Hospodina i Krista je podoben autorům, kteří se soustřeďují ve Staré Říši, sám Floriana nemá příliš v lásce. Stejně tak neobdivuje ani Otokara Březinu, ač na něj svým expresionismem v mnohém navazuje.⁵¹

K prvnímu sporu mezi Durychem a Demlem dojde kolem roku 1907. V této době posílá Durych dvě ze svých prvních děl Demlovi k nahlédnutí. O prvním díle už dále nevíme, zřejmě ho nikdy nevydal. Druhým dílem však bylo drama Svatý Jiří. Deml ho po přečtení poslal panu Bitnarovi do tehdejších Meditací a Durych pak byl nucen ho i v Meditacích vydat. Cítil se jaksi zavázán, bylo mu hloupé ucounnout. Zároveň však tento počín Demlův považuje za zradu. Sám Durych v té době vůbec nechtěl publikovat, byl nesmělý, možná se i bál úsudku veřejnosti. Svěřil svou práci jen příteli a ten ji předal vydavateli. Jen těžko můžeme nechápat jeho pohnutky, když se ostře ohrazuje proti tomuto činu!

V roce 1909 se jejich společný písemný styk přerušuje. Nevíme, zda mezi nimi proběhla nějaká roztržka. Pravděpodobně však jde o Durychovo celkové odmlčení literární, které může být způsobeno například i založením rodiny – v této době se jeho ženě narodila první dcera Maruška.⁵²

⁵⁰V. Staňková: Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi, str. 18-19.

⁵¹Tamtéž, str. 23-28.

⁵²Tamtéž, str. 29-34.

Jejich korespondence se znovu vrací na scénu v roce 1916. Tato korespondence je mnohdy velmi složitá. V hluchém období přátelství s Jakubem Demlem se Jaroslav Durych značně přiblížil Josefu Florianovi i Staré Říši, vydává u něj své první knihy a také si s ním čile dopisuje. Naopak Deml se s Florianem nepohodl, protože Josef Florian neschvaloval finanční podporu, kterou Demlovi poskytovala P. Kytlicová – jeho mecenáška. Zároveň je Deml v úzkém kontaktu s Otokarem Březinou a s tím se pro změnu nemusí J. Durych. Velkým ostnem je jistě spor okolo Demlových Šlápějí. Tato edice má zpočátku formu revue a jedním z příspěvatelů, a to velmi významných, je i Jaroslav Durych. To se nakonec změní a právě na popud O. Březiny, který si myslí, že by bylo lépe, kdyby Šlápěje byly čistě demlovské.⁵³

V době, kdy je Durych ještě stále vítaným hostem Demlových Šlápějí, můžeme v jeho dopisech sledovat velkou sebekritičnost a také nejistotu. Mnohdy je tak nešťastný, až je ve svých odpovědích ironický. Můžeme se jen domnívat, zda jeho arogantní novinové články nemají zakrývat jen jeho vlastní bolest a nejistotu v dané situaci.

Březinovské téma ještě oba muži nemají zcela prohrané. Oba potajmu doufají, že Březina nějak ocení jejich dílo. Avšak to se nestane. Ve chvíli, kdy Deml vydává své kontroverzní Svědectví o Otokaru Březinovi, je v něm možné nalézt několik nevybíravých slov na adresu Jaroslava Durycha. Z textu je patrné, že Jakub Deml s těmito urážkami nesouhlasí, avšak Durycha to zcela pochopitelně raní. Zvláště pokud už z předchozí korespondence známe jeho nejistotu! Mezi spisovateli se tak rozpoutá literární válka, kterou lze nacházet na stránkách Akordu i Šlápějí. Předpokládá se, že si v té době dopisy nepsali, a pokud ano, nejsou dochovány nebo jsou ukryty v soukromých sbírkách. Přátelství mezi oběma spisovateli, zdá se, skončilo.⁵⁴

Nskončilo však nadobro, ač jejich korespondence již nikdy nebyla tak květnatá. V roce 1948 vydává Durych článek, ve kterém se Demlovi omlouvá za vše a zároveň vyzdvihuje všechny jeho dobré vlastnosti. Tento článek je zdravicí k Demlovým 70.

⁵³ V. Staňková: Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi, str. 35-39.

⁵⁴ Tamtéž, str. 50-55.

narozeninám. Z Demlovy strany spor však mohl skončit ještě dříve, jeho vztek zjevně vyprchal o pár let dříve.

Nemocného Demla na sklonku života Durych navštívil v nemocnici a podle svědectví lékařů to bylo velmi přátelské, milé a vřelé setkání. Spisovatelé se tedy s přestávkami přátelili více jak půlstoletí. O jejich přátelství vypovídá i tento výrok Demlův o jejich společném setkání:

„Ti, kteří se potřebují, jsou si jako všudypřítomni.“⁵⁵

Tuto poměrně delší část diplomové práce jsem korespondenci věnovala proto, že nám ukazuje, jakým mužem byl Jaroslav Durych doopravdy. Z literárních děl, politických i literárních článků se nám může jevit jako arogantní, sebevědomý pamfletista. V korespondenci však nacházíme něžného a milujícího manžela, láskyplného a starostlivého otce a v neposlední řadě i vystrašeného, nejistého a zraněného mladého muže, který se pokouší pochopení nalézt u o osm let staršího autora Jakuba Demla.

Zároveň v těchto jejich vzájemných dopisech můžeme sledovat jejich vlastní literární sounáležitost, propletení jejich děl i životů. Přibližuje nám také vztahy mezi tehdejšími československými literáty a poodhaluje tak i tajemství skrytá za nejrůznějšími veřejnými urážkami i literárními díly jednotlivých autorů.

Durych v Demlovi zřejmě hledal i otce, kterého postrádal. Tedy alespoň po stránce literární. Hledal též ujištění o vlastní hodnotě, které mu jeho otec nikdy nedal. Těžko soudit, jestli ho u Demla našel či jestli ho ve svém životě našel vůbec.

Zároveň jejich vzájemná korespondence také ukazuje, že oba hledali své ujištění nejen u sebe navzájem, ale též u spisovatele Otokara Březiny. Ten však zjevně více inklinoval k Jakubu Demlovi a Jaroslava Durycha neměl příliš v lásce.

⁵⁵V. Staňková: Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi, str. 56-57.

5.2. Bloudění – Větší valdštejnská trilogie

Jaroslav Durych se na napsání Bloudění připravoval deset let. Jedním z prvních impulsů mu jistě mohlo být stržení Mariánského sloupu, jež bylo v té době poměrně čerstvou záležitostí. Zároveň to pro katolíky byla velká rána, když se nově ustanovená republika – se kterou navíc vůbec nesouhlasili – rozhodla nahradit Mariánský sloup Husovým pomníkem. A jako autoři na tuto skutečnost reagovali ve svých dílech. Durychovo Bloudění a jedna z jeho ústředních postav Andělka, jsou toho zcela jistě důkazem. Údajně mu dalším z prvních impulsů byla i návštěva hradu Bezděz a jeho okolí. Místní krajové reálie vypráví o Albrechtu z Valdštejna nejednu příhodu a ty Durycha velmi zaujaly.⁵⁶ Témata Valdštejnova života jako zrada, odplata, vykoupení a zatracení, ho zaujala natolik, že se rozhodl napsat celou tuto trilogii.

Poznávání období i okolí, ve kterém se Bloudění odehrává, vzal Jaroslav Durych velmi vážně – cestoval po mnoha krajích – a tak vznikly i jeho cestopisy: Římská cesta (1933), Pouť do Španěl, Plížení Německem (1926) a nakonec i Valdštejnův kraj (1929). Na svých cestách nehledá však přesnou podobu krajiny, i proto, že ta se mohla v případě historických románů změnit, ani žádná konkrétní místa a budovy. Hledá spíše motiv, atmosféru místa, náladu, které by mohl použít ve svém díle pro dokonalé vykreslení atmosféry příběhu⁵⁷.

Sám Durych se o tomto hledání vyjadřuje takto:

„Chtěl jsem sepsat obsáhlé dílo, a proto jsem četl o těch dobách, lidech a věcech mnoho tisíc stran historií a monografií v různých řečích, abych posléze viděl, že toť je cesta bludná a marná; a že právě tak bludné a marné bylo cestování do těch krajin, poněvadž to, o čem člověk nesní a co nevidí uvnitř v sobě, to nenajde v knihách, museích a v krajinách...“⁵⁸

⁵⁶ J. Durych: Geneze Bloudění, Akord, ročník II., číslo 10.

⁵⁷ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 33.

⁵⁸ J. Durych: Tři cesty Evropou.

Zajímavě nás tak staví před otázku vlastní fantazie a imaginace, kterou se snaží ve svých čtenářích vyvolat. Snaží se tedy o to, aby si každý vážil svého vlastního prožitku.

Román, jak už nám napovídá jeho podnázev, je dělen do tří částí, vždy po deseti kapitolách. Ač se jedná o historický román, je zde historie podána zcela odlišným způsobem, než jsme zvyklí od Jiráska, Wintera či jiných historiků. Ti dějiny popisují z hlediska světského. Vidí historii jako něco, co tvoří lidé a duchovní stránku poznamenávají jen občas. Durych naproti tomu vidí dějiny očima tradičního metafyzického dualismu. Přesně tak jak je vnímali čeští katolíci na počátku minulého století. Dějiny Durych vidí a také prezentuje jako souboj spasení a zatracení. Souboj, jenž nikdy nepřestává.

Jaroslav Durych tak při tvorbě historických románů postupuje naprosto opačně než všichni jeho předchůdci. Na rozdíl od nich staví na duchovní kostře a všechny světské prožitky a skutečnosti dává na okraj příběhu. Jako první také popisuje existenciální rovinu svých postav. Jejich životy jsou provázeny hledáním správné cesty a spásy. Je trochu absurdní, že spásu nalézají, stejně jako my v našich životech, až na samém sklonku života.

Jan Patočka – jeden z nejvýznamnějších českých filosofů moderního období – definuje Durychovo Bloudění zcela jasně a pro nekatolíky možná až děsivě jasně. O Bloudění se vyjadřuje jako o jediném velkém poválečném románu. Románu, jenž si klade za cíl přehodnocení tradičního pojetí našich dějin. A činí tak velmi kajícíně. Dobu před rekatolizací vykresluje jako jakési „předpekli češství“.⁵⁹

Ideovost, kterou z textu cítíme, dokázala z Bloudění učinit jakýsi Manifest tehdejších katolíků. Bloudění bylo vydáno dvanáct let po stržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze. Československý katolicismus jakoby od té doby strádal. Chyběla mu programovost. Mariánský kult, který postrádali po stržení Mariánského sloupu, se najednou vrací ke slovu, a to v podobě Andělky. Tulačky, jež

⁵⁹ J. Patočka: J. Durych v kontextu českého myšlení. In: Česká vzdělanost v Evropě.

přináší světlo do světa mnohých lidí. Andělka v Bloudění pozdvihuje mariánský kult mnohem výše, než to kdy dokázal Mariánský sloup.

Bylo by však chybou označovat Bloudění za pouhý ideový román. Právě s ním a později i s Rekviem se ideovost z české katolické literatury pozvolna vytrácí. Dílo se řadí mezi počiny expresionistické, a proto v něm můžeme najít mnoho symbolů a metafor. A v tom je Bloudění vskutku pozoruhodné. Dílo je zároveň zajímavé tím, že postavy neřeší pouze problémy své doby, ale věnují se i problémům nadčasovým. Snaží se nacházet jejich řešení, to se někdy daří a někdy zase méně.

Pozoruhodné jistě je, že Andělka, hlavní ženská postava tohoto románu, čte knihu Labyrint světa a ráj srdce od kazatele Jednoty bratrské Jana Amose Komenského. V době vydání Bloudění to vyvolalo mnohé otázky a jistě i v nás to může některé otázky vyvolat. Jen málokdy se katoličtí autoři a katolíci vůbec obracejí k dílům autorů protestantských. Tento model platí samozřejmě i naopak. Nemnoho protestantů se zabývá čímkoli katolickým. Avšak přehlédneme-li tyto rozdíly, obě díla jsou se velmi podobná. A to právě v onom základním tématu – obě popisují bloudění lidského srdce a také snahu nalézt své místo pod sluncem. To se ovšem nedaří ani Jiřímu, Andělce a Kajetánovi v Bloudění ani poutníkovi v Labyrintu světa a ráji srdce. Proto se obracejí dovnitř do sebe, stahují se zpátky do vlastního nitra. A tam nacházejí to, co vždy hledali: spočinutí, spásu a nakonec i Boha.⁶⁰

J. A. Komenský tuto skutečnost v Labyrintu světa a ráji srdce popisuje takto:

O tom já sám s sebou přemýšluji, a co dál bude, čekám. A aj, zvrchu zastkví se světlo jasné, k němuž já očí pozdvihna, spatřím vrchní to okno plné blesku, v kterémž, aj, blesku spouští se ke mně dolů jakýsi, postavou sic podobný nám lidem, ale jasností právě Bůh. Jehož obličej, ačkoli se náramně stkvěl, očím však lidským snesitelným byl; aniž z něho hrůza šla, ale libost jakási, již sem podobného v světě nikdež nezaznamenal. Ten tedy, sama vlidnost, sama ochotnost, těmito nejprv ke mně přemilými slovy promluvil:

⁶⁰J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 35.

„Vítej, vítej, můj synu a bratře milý!“ A to pověděl, objal mne přívětivě a políbil. Z něhož mne přepochotná jakási vůně projala a nevypravitedlnou radostí tak sem projat, že slzy tekly z očí mých; aniž sem na to takové nenadále přivítání co věděl odpověditi, kromě že sem z hluboka vzdechna, pokornýma na něj očima vzhlédl. Kterýž radostí mne zděšeného vida, takto ke mně dále promluvil: „Kdežs pak byl, synu můj? Kdes byl tak dlouho? Kudys chodil? Čehos v světě hledal? Potěšení? I kdežs ho hledati měl než v Bohu? A kde Boha než v chrámě jeho? A který chrám Boha živého, než chrám živý, kterýž on sobě sám připravil, srdce tvé vlastní? Díval sem se, synu můj, kdyžs bloudil: ale již sem se déle dívati nechtěl, přivedl sem tě k sobě, tebe do tebe uveda. Nebo tu sem sobě zvolil palác k bydlení svému: chceš-li tu bydliti se mnou, najdeš tu, čehožs v světě nadarmo hledal, pokoj, utěšení, slávu a sytost všeho. Toť slibuji, synu můj, zklamán nebudeš jako tamto.“⁶¹

V Bloudění jsou velké dějiny popsány v ironii. Durych ironizuje vše, co je na dějinách důležité. Tedy bitvy, chování mocných – ať již církevních či sekulárních – a nakonec i kult Filipa Neriho.⁶² Ironizuje však pouze chování mocných a bohatých. Jako v mnoha jiných dílech, Jaroslav Durych sympatizuje s chudými a prostými lidmi.⁶³ Snaží se o spiritualizaci chudoby, jež považuje za největší lidskou ctnost.

J. Durychovi se v Bloudění velice daří napodobovat dobový barokní jazyk, avšak nejlepší je v popisování a navozování atmosféry, hrůzy, zimy, krásy, strachu či i náboženského vytržení. Brilantní je v popisu atmosféry církevních chrámů a kostelů.⁶⁴ Ve svých metaforách je jistě originální, popisuje je pro historický román neotřelým stylem.

Avšak dílo má i slabší stránky. I v tomto díle se projevuje Durychova až téměř posedlost barokním jazykem a stylem vyprávění. Jak již výše zmíněno, je pro něj tento styl nad příběhem. A tak je občas znát, že se mu příliš nedaří příběhovou linku napojit.⁶⁵

⁶¹ J. A. Komenský: Labyrint světa a ráj srdce, kapitola 38. Autorka Diplomové práce zná tento text z turné protestantského sboru Effatha, nazvaného Labyrint srdce, probíhajícího v roce 2015.

⁶² J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 37.

⁶³ Tamtéž, str. 38.

⁶⁴ Tamtéž, str. 40.

⁶⁵ Tamtéž, str. 40.

Naopak velmi dobře Jaroslav Durych využívá barokního stylu jazyka, a to když vypráví o Kajetánových představách v době, kdy je uvězněn a zároveň nemocen. Toto vyprávění je vyvedeno s dokonalou výrazovou expresí typickou pro baroko. Vypráví se silným lyrickým výrazem a celé snění Kajetánovo opřádá tajemstvím.⁶⁶ Nejedná zde s žádnou náhodou, tato dualita je jedním z typických barokních prvků. V baroku má každá skutečnost i svou druhou stranu – jeden význam je reálný, tělesný. Druhý je pouze tušený, tedy duchovní. V baroku mají všechny pozemské věci svůj vlastní odraz Boha.⁶⁷ J. Durych tyto sny využívá i kompozičně a tak vzniká próza, jež je trochu tajemná. Tím se románu dostává významového napětí, které posiluje expresionistické vyznění tohoto textu.⁶⁸

Postavou zajímavou, avšak ne hlavní, je v tomto díle zcela jistě Jiří, který stojí v službě u Albrechta z Valdštejna a potajmu miluje zimní královnu, tedy manželku Ferdinanda Druhého. Tato láska je očividně marná, avšak Jiří se jí nechce vzdát. Ani když potkává Andělku, ke které vcelku záhy začne něco cítit, není schopen tuto svou lásku opustit. Zimní královna se mu zdá na mnohem lepší úrovni než chudobná, ale čistá, Andělka. Jiří je tedy ve svém vnímání trochu povrchní. Vnímá to, co je zjevné lidskému oku, dívá se na povrch věcí, dokonalou krásu královninu a její vznešenost. Nehledí do srdce, ve kterém je Andělka zcela určitě krásnější než královna, protože je čistá a upřímná. V této jeho lásce lze vidět také trochu ze vztahu člověk – Bůh. Lidé se také mnohdy zamilovávají do povrchních věcí, nechávají se zlákat cizími náboženstvími, avšak lásku Boží – tu, kterou na tomto místě představuje bezmezná láska Andělčina – odsuzují. Láká je a přitahuje, ale pro její jednoduchost a obyčejnost se nechtějí vzdát svých zažitých pořádků a rutin. Ve chvíli, kdy se však Jiří ocitá na sklonku života, je schopen ocenit lásku Andělčinu. A tak i my lidé se někdy dostáváme ke spáse až na samém konci, ač tu Bůh byl vždy a stále čekal na to, až my k němu svou cestu najdeme.

Další výraznou mužskou postavou je Kajetán – tedy alespoň v první části. Kajetán, na rozdíl od Jiřího, svou lásku k Andělce poznává téměř okamžitě. Andělka se mu líbí, avšak vnímá také svého soka v lásce – Jiřího. Kajetán ve své lásce k Andělce zajde až

⁶⁶ Tamtéž, str. 43.

⁶⁷ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 44.

⁶⁸ Tamtéž, str. 45.

tak daleko, že by byl schopen ji znásilnit a v díle k tomu opravdu nechybí mnoho. Nakonec si pak po Andělčině zoufalém výkřiku uvědomí, co dělá a stáhne se. Jeho život je prostoupen několika láskami, setkává se ještě s jednou pannou, která se mu líbí, avšak díky Jiřímu ji nezíská. Nakonec se tedy ožení s kacířkou, které zachrání život, když ji s leutnantem odřízne ze šibenice. S touto ženou však nikdy není šťastný. Tak nám Kajetán předvádí opačný model chování než Jiří. Zoufale hledá milost a zoufale touží po lásce Hospodinově. Je zoufalý natolik, že je schopen i násilných aktů, jen aby ji získal. Avšak Bůh, který je Láska, se nedá získat násilím a stejně tak Kajetán nemůže získat lásku Andělčinu násilím. Nešťastný a zdrcený z toho, že ho jeho láska odmítá a také z toho, že by ji byl schopen ve své sobeckosti ublížit, odchází, aby se oženil s někým, kdo je naprostým kontrastem Andělčiným. Kajetánova žena se v některých pasážích jeví až jako démonická bytost. Stále chladná a oděná v černém. Když se s ní setkal Jiří, je tento zážitek popsán tak, až z něho jde skoro strach. Stejně jako my se poté, co nedostaneme to, co chceme, vydáváme po své cestě a mnohdy činíme i věci, ke kterým nás dohnalo vlastní hluboké zranění.⁶⁹

Postava Andělky je v tomto příběhu, zdá se, nejdůležitější. Ač Bloudění nemá svého hlavního hrdinu, považují právě Andělku za hlavní či ústřední postavu románu. Andělka je zastupitelkou naděje, vnáší světlo do bezvýchodných situací. Už apoštol Pavel nám v prvním listu Korintským zdůrazňuje naději jako jednu ze tří největších životních ctností: A tak zůstává víra, naděje, láska – ale největší z té trojice je láska. (1Kor 13,13) Andělka není jen nositelkou naděje, ale též lásky. Ač je zprvu odmítána Jiřím, který se spíše obává její příliš velké milosti, než že by mu byla nepřijemná, ve své lásce vytrvá a vytrvá až do samého konce. Stejně tak v prvním listu do Korintu mluví apoštol Pavel o lásce: Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Ať se děje cokoli, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá. (1Kor 13,4.7) Tento popis o lásce má jistě být jedním z návodů toho, jak bychom se my, lidé, k sobě měli chovat. Avšak je hlavně popisem samotného Boha, který je Láska. On se tyto ctnosti nemusí učit, to my musíme. I v tom je Andělka podobná panně Marii, tedy ve své trpělivé lásce k lidem okolo sebe. Andělčina láska Jiřímu připadá jako nějaká neznámá milost, které nerozumí, a proto ji odmítá. I my, když se setkáváme

⁶⁹ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 43 – 51.

s Kristovou milostí, máme někdy tendence ji odmítat. Ve většině případů jí, stejně jako Jiří, nerozumíme a myslíme si, že za své jednání si žádnou milost nezasloužíme.⁷⁰

Andělka má všechny atributy Durychových ženských postav. Má čtyři ctnosti, které jsou pro Jaroslava Durycha jedněmi z těch nejdůležitějších: osamocenost, chudoba, prostota a pokora. Zároveň jí nechybí ani to, co všem jeho literárním postavám žen a dívek: směsice nevinné krásy, lásky a erotiky. Zdá se, že právě Andělka je vrcholem všech těchto jeho uměleckých představ o ženách.⁷¹ V Durychově tvorbě potkáváme chudé dívky neustále. Až se někdy jejich popisy jeví téměř zaměnitelně podobné. Předkládá nám vždy krásu a zároveň jakousi cudnost. Jde o zcela povrchní věci, jen zřídkakdy jde J. Durych pod tento povrch věcí, do psychiky své postavy. Ženy však v jeho dílech vždy potkají někoho, kdo je pozvedá z jejich nížin a ony se pak stávají sebevědomými a soběstačnými. Stejně tak nás Kristus pozvedá z bahna našich hříchů, z chudoby našeho světa až na trůn jako syny a dcery Krále vší země a nebe. (1S 2,8; Ž 113,7)

V Andělčině postavě je popsána i zajímavá skutečnost. Tedy skutečnost, kterou by měli vnímat všichni křesťané. Andělka se z Čech vrací zpět do Španělska. Vrací se domů. I přesto, že se jí ve Španělsku dostává milosti, sama uznává, že se již zde doma necítí. Tento její pocit podporuje i poutník, jenž ji nazývá cizinkou. Stává se tak cizinkou ve vlastní zemi – a to jen proto, že ji srdce táhne zpět do Čech k jejímu milému. Vrací se proto zpátky do Čech. Na závěr se i přesto Jiřímu vyznává, že není dcerou ani naší české země – necítí se tedy doma ani zde. Andělka tak zažívá to, co zažívá křesťan, když jeho srdce touží být v přítomnosti svého Pána. Necítí se tedy doma ani ve své vlastní zemi, cítí se cizincem. Dokonce i ostatní lidé jsou na křesťanech poté schopni poznat, že je na nich něco „zvláštní“, tedy že se cítí být doma jinde než na tomto světě. To, zda se pak v nebi cítíme jako doma, či v nás zůstává zrnko pochybností, zda tam doopravdy patříme, však zjistíme, až budeme skutečně na místě.

⁷⁰ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 48.

⁷¹ Tamtéž, str. 49.

V jedné pasáži též Andělka říká Jiřímu:

„... Ani Bůh mi tě nemůže vyrvat ze srdce, poněvadž mi nemůže ze srdce vyrvat Sebe. Nežárli na něho, to bys žárlil sám na sebe.“⁷²

Jistě se nám chce spolu s Jiřím namítnout, že tato myšlenka je zcela kacířská a že Jiří ani nikdo jiný není Bůh. A to je jistě pravda. Pravdou je však také to, že každý z nás byl stvořen k obrazu Boha živého. Proto je v každém z nás část samotného Hospodina, něco málo z jeho povahy, dobrodiní a hlavně milosrdenství.

Závěr *Bloudění* je až těžko uvěřitelný. Svatba Jiřího a Andělky, ze které se dokonce narodí dítě, probíhá na samém sklonku života Jiřího. Konec příběhu tedy vyznívá ideologicky, někteří dokonce považují Jiřího za symbol kacířského českého národa a Andělku za tvář pronikajícího mariánského hnutí.⁷³ Spojení, které dalo vzniknout něčemu novému. Možná i proto je toto dílo mnohými literárními kritiky (Šalda, Patočka, Putna, Med atd.) pokládáno za katolickou propagandu. Jaroslav Durych však měl zřejmě na mysli hlavně odlišné vnímání historie, jak jsem již napsala na začátku. Tedy odklon od vnímání materialistického k vnímání duchovnímu. Nutno též dodat, že jeho *Bloudění*, ač zcela logicky používá katolickou terminologii, není zcela jednoznačně katolické – nezapomeňme, že Andělka čte Komenského *Labyrint světa a ráj srdce*. A též na podobnost *Bloudění* s celým tímto dílem.⁷⁴

Ač je v některých chvílích Durych velmi nesnášenlivý a v propagování katolicismu až arogantní, v *Bloudění* tomu tak není. V díle mnohdy můžeme cítit vypravěčovu náklonost právě k protestantským šlechticům.⁷⁵ Zároveň jemně uchopuje a vykresluje všechny ctnosti samé Panny Marie, které se promítají v postavě Andělčině. Také krásně popisuje naše lidské bloudění při naplňování tužeb našeho srdce – nevyhýbá se tomu, jak často bloudíme a odmítáme milost a lásku samotného Hospodina. Zároveň také popisuje vztah katolictví a protestantství. Ač je to v příběhu možná trochu skryté,

⁷² J. Durych: *Bloudění*, str. 586.

⁷³ J. Med: Prolegomena k četbě Jaroslava Durycha, in: *Spisovatelé ve stínu*.

⁷⁴ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 53.

⁷⁵ Tamtéž, str. 54.

naznačuje naši společnou cestu – tedy Bloudění v životě, kde se snažíme nalézat Boha a zapomínáme hledat ve vlastním srdci.

5.3. Rekviem – Menší valdštejnská trilogie

Rekviem, jako celek vyšlo až roku 1930. Všechny tři povídky v něm obsažené – Kurýr, Budějovická louka a Valdice – se odehrávají až po smrti Albrechta z Valdštejna, čímž plynule pokračují v ději Bloudění. Ač Rekviem vznikalo už během práce na samotném Bloudění, stejně jako jednotlivé cestopisy, Durychovým záměrem nikdy nebylo jejich zařazení do celku prvního díla - tedy Bloudění. Vždy měly vyjít samostatně.⁷⁶ Rekviem je tak zcela suverénní prací, jak se v doslovu k tomuto dílu zmiňuje i M. Trávníček.⁷⁷

Na Rekviem je zcela jistě zajímavá skutečnost, že hlavní postavou celé knihy, tedy všech povídek, se stává sám Albrecht z Valdštejna. Je to pozoruhodné už proto, že v Bloudění byl spíše postavou okrajovou a do popředí děje se téměř nedostával. A teď je po smrti a přesto ho v celém Rekviem velmi bytostně vnímáme. Tato krásná zápletka, kdy se pro příběh stává Valdštejn důležitý, až když je mrtvý, je připomínkou toho, jak Durych vnímá svět. Však i pro něho byla maminka důležitá i ve chvílích, kdy mu nebyla nablízku. V té době se stává dominantní v jeho životě, protože v něm chybí. Stejně tak to míváme i my, když přijdeme na to, oč jsme přišli. Zároveň v tom můžeme vidět jakousi symboliku Krista, který se pro svět stal důležitějším ve chvíli, kdy za něj zemřel na kříži. V Kurýrovi je Valdštejn jistě reprezentován věností svého kurýra, v Budějovické louce jej zase vnímáme skrze strach českých pánů, kteří se bojí o svůj další osud, když už je Albrecht z Valdštejna mrtev a ve Valdicích zase pomíjivostí věcí lidských a moci nad ostatními.⁷⁸

Dějová linka a dějovost nejsou v centru pozornosti autorovi ani čtenáři. V povídkách jde o vnitřní souboj jedince, hledání odpovědí na existenciální otázky, jež mají nadčasovou důležitost. Podstatný je i osud postavy.⁷⁹

⁷⁶J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 55.

⁷⁷M. Trávníček: Doslov, in: J. Durych: Rekviem.

⁷⁸J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 56.

⁷⁹Tamtéž, str. 60.

Celým triptychem se prolíná strach z toho, že Valdštejn bude vzkříšen, že obživne. V příbězích setkáváme mnoho ustrašených zbabělců, a proto je čestný a věrný Kurýr takovým kontrastem k ostatním povídkám.

5.3.1. Kurýr

Jezdec, který se roku 1634 blíží k Olomouci, jakoby připomínal jezdce ze Zjevení Janova: A ve vidění jsem spatřil koně a na nich jezdce: pancíře měli ohnivé, rudě zářící a žhnoucí sírou; hlavy koňů byly jako hlavy lvů a z jejich tlam šel oheň, dým a síra. (Zj 9,17) A nejen, že je těmto jezdcům náš kurýr podobný, dokonce i on nese poselství téměř apokalyptické. S červenou šerpou frýdlantských pluků se jeví přihlížejícím téměř nadpřirozeně.⁸⁰

Kurýr veze do Olomouce Valdštejnův list. V tomto listě Valdštejn žádá Olomouc o vyjádření věrnosti. List, který kurýr přiváží do Olomouce, však ztělesňuje mnohem více. Jeho prostřednictvím jsou personifikovány všechny naděje, které byly lidmi okolo Valdštejna vkládány právě do tohoto vojevůdce. Personifikuje i samotného zemřelého Albrechta. Kurýr je naopak symbolem věrnosti. Věří, že slouží budoucímu králi a stejně tak se i chová při svém putování. Na motivu jeho hrlosti a věrnosti symbolickou roli hraje i červená šerpa, kterou je opásán. Ta přímo září z jeho hrudi v ulicích Olomouce, které se jeví přímo šedě. Durych tak využívá barev pro zvýraznění prvků, které jsou pro příběh důležité.

Však když kurýr přiváží onen list do Olomouce, netuší, že vévoda je již mrtev. Proto ač mnozí již Valdštejnovu vizi opustili, on je stále věrný. Absurdita situace nastává při audienci u kardinála Ditrichštejna. Neboť u kardinála je i vyslanec císaře Ferdinanda II. Není tedy zcela jasné, koho kurýr považuje za „své“ Veličenstvo. Drama přichází ve chvíli, kdy si posel císařův vyžádá kurýrův pas, tedy list, který přiváží do Olomouce. Právě s tímto listem jakoby Valdštejn vstupoval na scénu olomouckého opatství, ač je již dlouho po smrti. Reakce posla Ferdinandova ho přímo ztělesňuje, jeho nenávisť je tak silná, že máme pocit, jakoby Valdštejn stál přímo před ním, když vytrhává kurýrovi list z rukou. Kurýr, který nemá tušení o smrti svého pána, se cítí silně dotčen reakcí druhého posla – tedy když Valdštejnův list drtí mezi prsty jako odporného hada.⁸¹ Poté, co list pohodí, apeluje kurýr na to, aby ho zdvihl a choval se k němu

⁸⁰ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 55.

⁸¹ J. Durych: Rekviem, str. 18.

uctivě. V tyto momenty to začíná vypadat, jako by se proměňoval v samotného Valdštejna, jelikož postupně dostává podobu přízraku nebo až mrtvoly.⁸²

„Zdvihněte ten list!“ Mrazivý klid jeho slov a nehybnost těla působily děsivě. “⁸³

„Zdvihněte ten list!“ ozval se ještě tišeji bezbarvý, strašidelný hlas, a prst, ukazující strnule na pohozený list, se prodlužoval jako hnát mrtvoly.⁸⁴

„Vždyť vy nemůžete být osobním poslem, ani plnomocníkem! Nejste snad strašidlo! Ve jménu přesvaté Trojice! Vždyť vidím, že jste z masa a kostí. Věříte v Boha?“ „Ano, jsem katolík.“ „Tak mi věřte jako kardinálu: Ten, v jehož jménu přicházíte, jest dávno obětí hrobu a pokrmem červů.“⁸⁵

Naprosto konsternován je v této situaci kardinál, jak vidíme v poslední ukázce. Děsí ho klid příchozího posla, který si nejprve neuvědomuje, že je Valdštejn mrtev, posléze to nechce chápat. Nakonec, když tuto skutečnost pochopí, nepřestává ho obhajovat a žádat věrnost Olomouce.

Kurýr sám končí tragicky. Čestný člověk jako on, je zcela durychovsky konfrontován se svým osudem i se zbabělostí národa českého. V řadách zbabělých zrádců, přeběhlíků z Valdštejnovy armády poznává svého bratra. To ho uvede do beznaděje a on spáchá sebevraždu skokem na svém koni skokem dolů ze skály.⁸⁶

⁸² J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 57.

⁸³ J. Durych: Rekviem, str. 19.

⁸⁴ Tamtéž, str. 19.

⁸⁵ Tamtéž, str. 23.

⁸⁶ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 59.

5.3.2. Budějovická louka

Povídka Budějovická louka nás zavede do zcela odlišného prostředí. Atmosféra se jeví na louce poblíž Budějovic velmi poklidně a příjemně. Páni se vracejí z lovu, chystají se k besedě u ohně, kterou stráví nad vínem a voňavou pečením. Avšak nebylo by to Durychovo dílo, kdyby v situaci nebyl háček. Pánové, s nimiž máme tu čest, jsou totiž vězni. Jedná se o Valdštejnovi věrné, kteří čekají, jak s nimi naloží císař Ferdinand. Ve svém rozjímání mnohdy zvažují, zda neměli přeběhnout na druhou stranu včas. Právě tyto úvahy jsou, zdá se naprosto české. Mnohdy v historii různí lidé – významní i méně významní - měnili svůj plášť podle většinového názoru ve společnosti. Často tak činili a činí především pro svůj vlastní prospěch. Jejich čistě pánská společnost je záhy narušena, když mezi ně přijde neznámá žena. Její vzhled je tak pozoruhodný, že pánové chvílemi zvažují, zda není eunuchem nebo čarodějnicí. Nejvíce se však bojí, že je špehem samotného císaře.⁸⁷

V této povídce, stejně jako v předchozím Kurýrovi, není důležitý příběh. Hlavním motivem celé povídky je pocit strachu. Strachu ze ztráty majetku, ze ztráty cti či šlechtického stavu. Tento strach o všechny tyto zcela pozemské a pomíjivé věci je pro naše hrdiny silnější, než strach ze smrti samotné. Naši páni se nebojí ani trestu jako takového, jako spíše své vlastní zbabělosti, která jednou zcela jistě bude potrestána. Nejlépe se tak nakonec zachová hrabě Schaffgotsch, který je ochoten si svou vinu přiznat a smířit se s tím, že za ni přijde trest. I ostatní páni jeho trest tuší:

„Ten hrabě Schaffgotsch“, pravil tlumeně, „ten může očekávat nejhorší! Cožpak my! My jsme jen podepsali a byli jsme opilí!“⁸⁸

Z tohoto výroku můžeme vnímat silní alibismus těch ostatních. I to je zcela české, možná i lidské. Nejsou proto schopni ani ochotni přijmout přítomnost oné mladé dámy. Ona jim totiž jejich alibistické počínání a rozhovory roztrhává. Pochybují proto i o

⁸⁷ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 59.

⁸⁸ J. Durych: Rekviem, str. 54.

jejím pozemském původu. Když se jim nakonec dáma svěří se svou láskou k princovi Ferdinandovi, jsou z její zповědi rozčarováni.⁸⁹ A naprosto právem:

„Proč ne? Vždyť jste mrtvi a mrtvým můžeme svěřit svou lásku, ne? Vy mě přece nezradíte!“ ... „Ano, vždyť můj král by nemohl žárlit na mrtvé!“⁹⁰

Tato řeč naše pány naprosto vyvede z míry. Uvede jim totiž na pravou míru jejich osud. Hlasem mladé ženy jim zní v hlavách, když odjíždějí nocovat do Budějovic.⁹¹

⁸⁹ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 60.

⁹⁰ J. Durych: Rekviem, str. 52.

⁹¹ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 61.

5.3.3. Valdice

V poslední povídce cyklu *Rekviem* se nejvíce vracíme k Bloudění. Je to jednak skutečností, že ve Valdicích vystupuje znovu zcela zřetelně postava samotného vévody frýdlantského. Druhým silným atributem jsou rozpory mezi zradou a věrností a též pádem a vzestupem. Tyto dva rozpory jsou téměř až leitmotivem Větší Valdštejnské trilogie. Valdice jsou navíc místem, kde je duch Valdštejnův zakořeněn nejsilněji. V městečku u Jičína nechal vystavět kartuziánský klášter a též si zde postavil hrobku, ke které vede lipová alej. Všechny tyto místopisné náležitosti jsou v povídce naprosto reálně popsány.

Právě zmíněná lipová alej a valdštejnská hrobka se stávají středobodem povídky Valdice. Lipovou alejí jede kočár. V kočáru sedí generál Banér se svou ženou a několika dalšími švédskými generály. Nejedou však do Valdic drancovat malý klášter, jak by se mohlo zdát. Jedou si pro vévodu frýdlantského. Jejich cílem je exhumace jeho těla, a to vcelku nepěkná. E. Strohsová se o tom v doslovu k *Rekviem* vyjádřila jako o druhém zneuctění a přemožení Albrechta z Valdštejna. Poprvé tak učinil císař, podruhé vévodovi švédští protestantští protivníci.⁹²

Durychův naturalismus a smysl pro barokní vyprávění tak srovnává jeho rozkládající se mrtvolu s jeho někdejší slávou a tím nám opět připomíná pomíjivost věcí světských – tedy nejen těla, ale i například slávy:

„Mrtvola si líně hověla v rakvi. Byla jen v círu strašné košile, kterou již prožrali červi, která zčernala krutou bídou hrobu, a shnilé tělo beze studu zjevovalo svou obludnost, nevědouce o ní.“⁹³

„Ostré pahýly žeber, kterých hniloba neodhalila, trčely posupně s ďábelským humorem proti jejím vyděšeným očím. Ukázal jí přelámané nohy.“⁹⁴

⁹² E. Strohsová: Doslov In: J. Durych: *Rekviem*.

⁹³ J. Durych: *Rekviem*, str. 70.

⁹⁴ J. Durych: *Rekviem*, str. 71.

Generál si jako kořist, trochu symbolicky, odváží hlavu a pravou ruku Valdštejnovu. Tato exhumace se odehrává před zraky kartuziánských mnichů i obrazu svěťce Bruna. Nikdo z mnichů nezasáhne, a tak tento hrůzný čin, jenž se rovná rouhání, zůstává bez potrestání. Je to poprvé v celém Valdštejnském příběhu (Bloudění a Rekviem), kdy je protestantské vyznání stavěno do opozice ke katolickému – a to opozice negativní. Generálové nemají vůbec strach z toho, že se rouhají, zajímá je pouze to, zda bude jejich kořist zapáchat. Zároveň je toto vše také symbolem úplného zatracení Albrechta z Valdštejna, jak v doslovu, jenž už je citován, poznamenala E. Strohsová.⁹⁵ Pozoruhodná je však i malost našich mnichů, kteří nezasáhli a neupozornili Švédy na hřích, který činili.

⁹⁵ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 62.

5.4. Masopust

Ač je Masopust často označován za historický román, jedná se spíše o novelu. Avšak ani přívlastek historický není zcela na místě. Historický román by totiž měl mít některé základní atributy. Základním atributem historického románu je zachování si reálií či alespoň primární informace, která nám dobu pomůže identifikovat.⁹⁶ Tyto reálie v Masopustu zcela schází – nalézt lze jen dvě věty, které nepatrně přibližují dobu, ve které se Masopust odehrává. Čtenáři je jasné, že děj je zasazen do minulosti, ač si není jist přesným obdobím. Je to však vcelku lhostejné, protože zásadní je opět myšlení postav, jejich jednání a jejich případný vývoj. I v tomto díle se J. Durych zabývá barokním syntaxem, který je zde již na jakémisi autorově vrcholu – syntax je tedy velmi špatně čitelný.

Masopust byl vydán roku 1938. Tedy v období, které je kritiky (zejména Martinem C. Putnou) nazýváno „obdobím vyprahlosti“ autorovi. Vzhledem k tomu, že Durych v té době připravoval jedno ze svých největších děl – Služebníky neuzitečné – je zcela jasné, proč byl v jiných rovinách značně vyprahlý. V tomto období vydává hlavně novinové články, kterých rozhodně není málo, ale mají typickou Durychovskou útočnost a mnohé jsou zbarveny podtextem fašismu. Tedy vlastně Jaroslavu Durychovi nejvíce škodí.⁹⁷

V díle můžeme mimo vypravěče sledovat snad jen čtyři osoby: dvě sestry, Evu a Juditu a jejich milé, Šimona Vlka a žida Barucha. Pomoci časově zařadit tuto prózu nám pomůže počátek, kdy se Durych zmiňuje o tom, že Praha je zmítaná plenícím vojskem – tedy vojskem pasovským v roce 1611. Na závěr nás opět upozorňuje na podobný případ. Přesunujeme se však do roku 1631. Uprostřed třicetileté války, intervenci provedla vojska saská. Tyto dva momenty jsou však popsány zcela okrajově, nemáme žádné přímé spojení s danou dobou. Jediné, co se dozvíme, jsou zmínky o plenících vojscích.

⁹⁶ L. Lederbucherová: Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie.

⁹⁷ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 63.

Čas je v díle velmi zajímavá veličina. Celý Masopust je rozdělen do tří částí, které nesou názvy: Pondělí, Úterý, Půst. Opět se tedy jedná víceméně o triptych. V části nazvané Půst se čas rozehraje mnohem rychleji a uběhne v ní vlastně celých 19 let. Čas je takový i v reálném světě – když prožíváme něco, co bychom rádi zpomalili, jakoby samovolně zrychloval a naopak.

Dějiny však nejsou důležité ani v tomto díle, jak sem již poznamenala výše. Do čela příběhu opět vstupují hrdinové, jež hledají svou lásku či snad něco jiného.

Na počátku čeká Eva na svého milého Šimona na masopustní veselici. Místo něho však přichází Baruch. Baruch Evu miluje a je ochoten se kvůli ní vzdát i své víry.⁹⁸ Obecně vztahy našich hrdinů jsou velmi propletené. Šimon se dvoří Evě, avšak současně seznává Juditu andělem a nakonec s ní skončí i na loži. Eva, ač je přítelkyní Šimonovou, tajně touží po Baruchovi a její přání o jeho opětovném příchodu se vyplňuje. Trápení Šimonovo spočívá v jeho lásce k Juditě, která umírá, když se Šimon rozhodne opustit svou cestu do Svaté země. Tento pozoruhodný milostný čtyřlístek nás opět zavádí ke stejné myšlence jako v Bloudění a Rekviem, tedy k existenciálním problémům našich hrdinů.⁹⁹ Všechny postavy Masopustu procházejí hlubokou osobní krizí. Zároveň však vývoj hrdinů ani této krize není příliš psychologicky propracován. Postavy a jejich činy i úvahy působí až strojově nebo mechanicky, nedochází u nich k žádnému vývoji.

Autor se jistě pokusil historickou látku uchopit zcela netradičně. Avšak jako čtenáři se nemůžeme ubránit rozpakům. A to zvláště v závěru díla, které vyznívá vyloženě otevřeně. Zcela jistě chtěl vykreslit vnitřní souboj člověka mezi vírou a láskou. A také to, že někdy k sobě dva lidé mají velmi blízko a jejich cesty se až překrývají, aniž by si toho oni dva byli schopni všimnout. Autor se zde také snaží vykreslit to, když láska k člověku dokáže ukázat lásku k Bohu. Vždyť Bůh sám je Láska v té nejvyšší a nejčistší podobě. To on nás učí jak milovat své bližní.

⁹⁸ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 64.

⁹⁹ Tamtéž, str. 65.

Judita a Eva nejsou typickými Durychovými hrdinkami. Nemají atributy krásy a chudoby. Dokonce se nám v příběhu jeví zcela staticky – kromě popisu jejich tělesných propozic se o nich nedozvídáme vůbec nic.¹⁰⁰

Postava Barucha nám naopak připomíná důvody pro antisemitské nálady nejen v Čechách, ale i v celé Evropě. Namísto, aby nám dal najevo, co je na židovské víře krásné a dobré, se chová povrchně a bláhově.

Masopust jako takový vyvolává nejen v čtenářích, ale i v kritikách, velmi vlažný dojem. Jazyk, kterým je napsán je až vyumělkovaný, děj i existenciální otázky postav mělké.¹⁰¹

Celé dílo prostupuje i řada křesťanských symbolů, například opětovně zhasnuté a rozsvícené světlo pod obrázkem Panny Marie, zamčený chrám a podobně.

¹⁰⁰J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 66.

¹⁰¹Tamtéž, str. 67.

5.5. Služebníci neužiteční

Již jsem výše psala o tom, že Durych vnímal katolictví poněkud jinak než většina ostatních katolíků. Na stejné vlně jako i on byla skupina kolem J. Floriany – známá pod názvem Stará říše. Sám Florian byl obdivovatelem francouzského prozaika Léona Bloye a je to právě on, kdo překládá jeho texty do češtiny a předkládá ho tak místnímu čtenáři. Zároveň jím také ovlivnil skupinu mladíků, kteří se kolem něj soustřeďovali. Nutno dodat, že tito autoři byli velmi mladí (mimo Durycha především Čep a Deml) a utvářeli právě své myšlenky. Zároveň postava Florianova byla natolik charismatickou, že je k sobě dokázal přitáhnout.¹⁰² Bloyovy názory jsou sice katolické, ale zároveň velmi radikální.

Jejich názory – tedy katolických literátů soustředěných ve Staré Říši - jsou politické a často vydávají i politicky vyznívající články. Nenechme se však mýlit, že by nějak sympatizovali s lidovou stranou – ač by jim programově mohla být blízká. Opovrhují jí, stejně jako celým parlamentním systémem republiky, kterým opovrhuje i Bloy.¹⁰³

Durychova, stejně jako Demlova, víra se zdá až militantní. Jejich Bůh je chladný, nepřívětivý, trestající a hlavně neodpouštějící.¹⁰⁴ Vytvářejí tak vlastně svůj katolicismus, který je naprosto odlišný od toho běžného. Stávají se tak nejen vyvrženci ve vlastním táboře, ale zároveň se mnohem více izolují od většinové literatury, tedy i od běžných čtenářů.¹⁰⁵

Všechny tyto okolnosti je třeba vnímat, pokud chceme přemýšlet nad Služebníky neužitečnými.

Služebníci neužiteční je nejrozsáhlejší Durychův román a zároveň též patří k jeho nejobtížnějším textům. Jeho obtížnost předpovídá i tento výrok Spinolův, jenž je hlavním hrdinou této tetralogie:

¹⁰² J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 69.

¹⁰³ Tamtéž, str. 71.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 70.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 70.

„Vím, že nejsem hoden té milosti, abych tu zůstal místo jiných, kterým se nevyrovnám ani rozumem ani ctnostmi a zásluhami, ani výsledky práce. Jsem služebník neužitečný. Ale přišel jsem do Japonska s pevnou nadějí, že mi z Božího milosrdenství bude dopřáno mučednické smrti pro svatou víru.“¹⁰⁶

Jaroslav Durych psal *Služebníky neužitečné* přibližně 20 let, a to až do své smrti v roce 1962. Skládá se ze čtyř dílů, které nesou názvy: *Země, Moře, Krev a Oheň*.¹⁰⁷ Ve chvíli, kdy Durych umírá, román ještě stále není dokončen, do dnešní podoby byl tedy sestaven až později, byly využity fragmenty z autorovy pozůstalosti. Za zmínku jistě stojí i to, že se obě dvě vydání od sebe liší – právě díky odlišnému výběru zejména posledních kapitol.

Co se týče tematiky *Služebníků neužitečných*, nejedná se pouze o tento rozsáhlý román, před sebou máme jakýsi japonský cyklus. V Durychově tvorbě totiž můžeme nalézt i mnohé články o asijském křesťanství, novely, cestopisy či odborná pojednání. Některé z nich by dokonce bez kontextu Durychova velkého díla ztrácely svůj smysl.

Jako první je třeba zmínit útlou, ale velmi půvabnou novelu *Děti*, která vyšla roku 1934. Tato novela by se snadno mohla stát jednou z mnoha kapitol velkého románu. Jediným rozdílem snad je to, že *Služebníci neužiteční* se primárně věnují evropským misionářům v Japonsku, domorodému křesťanstvu sice dává též prostor, avšak v *Dětech* jsou právě japonští křesťané na prvním místě a o misionářích zde není ani zmínka.

K románu se též váže mnoho odborných esejů, které se většinou zabývají historií křesťanství v Asii. Do popředí je postavena problematika činnosti misijních řeholních řádů a též řevnivost mezi nimi. Mimo klerikální společnost se také věnuje činnosti protestantů v této asijské oblasti. Samozřejmě, jako zarytý katolík, právě rozpory mezi protestantskou a katolickou činností staví na první příčku.¹⁰⁸

Impulsem pro napsání tohoto rozsáhlého díla byla údajně návštěva kláštera v Uherském Hradišti, kde je možné vidět malby zobrazující jezuitské kněží

¹⁰⁶ J. Durych: *Služebníci neužiteční*, str. 567.

¹⁰⁷ J. Tětek: *Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu*, str. 74.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 75.

v okamžicích jejich mučednické smrti v období, kdy evangelizovali japonský lid. Durych se cítil fascinován – podobně jako pověstmi z valdštejnova kraje – a začal sbírat a studovat materiál pro své dílo.¹⁰⁹ K výběru tématu byla nakloněna i doba – vycházela mnohá díla, která mu mohla být a byla inspirací, jako například barokní práce z edice Z. Kalisty: České Baroko, Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko, Století Andělů a Ďáblů a v neposlední řadě i Cesty ve znamení kříže. Z poslední citované práce jistě pochází i forma dopisů, které byly pro Durychovu práci velmi podstatné. Karol Spinola i ostatní hrdinové díla dopisy píše velmi často a některé se zdají až totožné s těmi, které najdeme v Kalistových pracích. Jazyk, jenž je pro tento účel použit je zcela shodný s Kalistovou autentickou edicí děl.¹¹⁰

Přibližně od poloviny 16. století začnou o japonské území projevovat zájem portugalští misionáři, a sice ti z Tovaryšstva Ježíšova. V několika málo následujících letech je doplní Španělé, a to františkáni a dominikáni. Správně předvídáme problém národnostní a politický – tedy vztahy mezi Španělskem a Portugalskem. Všechny tři řády si totiž zachovávají něco jako národní hrdost – ač by měli být jednotní ve své víře. I tak je však rozvoj misie v tomto období velmi bohatý a květnatý.

Vývoj misie je však překryt děním v japonském vládním systému, tedy jakési transformace v samurajské vrstvě obyvatelstva. Knižata v Japonsku mezi sebou vedou neutuchávající boje a problémem je zajisté i fakt, že jsou podporováni z řad portugalských. Na politické scéně se však ukazuje jisté vakuum, které v japonském prostředí dává prostor i šíření nové víry a je tedy čas příhodný pro všechny výše zmíněné řády. Na počátku sedmnáctého století se však povede znovu ustanovit císaře a ujednotit tak moc v této zemi. Katolická víra se však tím stane nepřátelskou a ztrácí své výhodné postavení. Začíná (tedy) pronásledování křesťanů - přesně takové, jak ho autor líčí skrze sedmiletého Petra v novele Děti. To, co se v Japonsku děje, a co můžeme sledovat Petrovými očima, se rovná likvidaci. Nejprve na řadu přichází domorodé japonské obyvatelstvo, tedy konvertité. Vyvražďování Evropanů, jež přišli do země zvěstovat slovo Boží, však na sebe nenechá dlouho čekat. Přesně v tomto období

¹⁰⁹ V. Durych: Vzpomínky na mého otce, životopis Jaroslava Durycha.

¹¹⁰ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 76.

pronásledování církve v Japonsku přijíždí do země hlavní hrdina Služebníků neužitečných Karol Spinola, který zde stráví celých dvanáct let.¹¹¹

Během prvních třiceti let sedmnáctého století jsou všichni misionáři v Japonsku zabiti, některým je život zachován a jsou pouze ze země vyhnáni. Tak se i Karol Spinola dočká svého martyria – je zabit v poslední vlně vraždění, která probíhala mezi lety 1620 a 1630. Konkrétně on se své smrti dočkal v roce 1622. Po této poslední vlně zůstává v Japonsku už jen pár roztroušených tajných křesťanských bratrstev – církve zde však přežívá.

Karol Spinola je naprosto reálnou postavou, a proto i jeho příběh popsany ve Služebnících neužitečných není ani tolik historickým románem jako spíše legendou o osobě později blahořečené.

Karol Spinola a ostatní postavy románu jsou pozoruhodně pevné a stoicky klidné i v situacích, ve kterých bychom to od nich nečekali. Podobně to lze vnímat i u malého Petra v novele Děti. Jeho klid při popravě otce i ten, který prožívá před popravou vlastní, nám může připadat až lehce děsivý. Zároveň ho však obdivujeme a přejeme si mít podobně pevnou a neochvějnou víru a též naději na setkání se svým Pánem, i se svými blízkými, kteří nás již na této cestě předešli.

Jezuity v románu uvidíme pochybovat snad jednou jedinkrát. A to ve chvíli, kdy uvažují, zda budou schopni ve zkoušce smrti obstát.

I přesto, že se Karol Spinola během příběhu stává světcem a mučedníkem, je velmi obtížné, ne-li nemožné, místo této jeho proměny nalézt. Tento moment, který by tento příběh zařadil mezi legendy, v díle chybí.¹¹² Zároveň však se dílo blíží legendě, a to tím, že vlastně od samého počátku vnímáme putování Spinolovo i ostatních jezuitů přímo do náruče smrti. Částečně se tak zdá, že Spinola vstupuje na japonskou půdu pouze za účelem smrti za svého Pána. Zbytek příběhu může čtenáři připadat jako zbytečně dlouhé kulisy. Spinola o svém údělu zapochybuje pouze jednou – a to na samém sklonku

¹¹¹ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 77.

¹¹² J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 78

života. Toto zaváhání je však pouhým soubojem s Ďáblem, který se ho snaží pokoušet. Avšak tato snaha je marná.¹¹³

Zajímavý fakt nastává na konci celého díla, kdy Spinolovo tělo po jeho smrti nepoškodí oheň. To nám připomíná tři mládence – Šadraka, Měšaka a Abed-nega (nebo též Chananjáše, Míšaela a Azarjáše, jak zněla jejich židovská jména) – v třetí kapitole biblické knihy Daniel, kteří jsou vsazeni do ohnivé pece a ochráněni Hospodinem, že se jich oheň nedotkne.

Pro každého čtenáře, a pro křesťany obzvláště, je velmi těžké pochopit Spinolovu touhu po smrti, kterou ještě navíc připisuje Hospodinu. To on podle něj, od svých služebníků očekává mučednickou smrt. Nejsme to však my, kdo si občas vysníme tento jednoduchý únik ze života a skutečné služby, kterou od nás Hospodin očekává? Pravým poselstvím misie by měla být služba druhým ve všech svých možných podobách a též roznášení poselství evangelia ke každému člověku.

Samotná smrt Spinolova, stejně jako popravy v novele Děti jsou vykresleny s typickým autorovým naturalismem. Zdají se být jakýmsi vyznamenáním za dobrou víru a její věrnost.¹¹⁴

V této tetralogii se Durych zcela jasně staví k asijským náboženským proudům jako je taoismus, buddhismus a podobně. Je k nim přímo uštěpačný, odsuzuje je a nedává jim naděje na šíření se do jiných koutů země.¹¹⁵

¹¹³ J. Tětek: Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, str. 79.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 86.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 85.

5.6. Boží duha

Kniha Boží duha je tou poslední z pera Jaroslava Durycha, napsal ji roku 1955. Kvůli rozdílnému názoru na odsun Němců z pohraničí tehdejší vládní strany mohla však vyjít až v roce 1969, tedy sedm let po jeho smrti. Od té doby se dočkala ještě dalšího vydání v roce 1991. Děj knihy se odehrává v českém pohraničí po druhé světové válce. Je zároveň i trochu autobiografií, jelikož hned v roce 1947 cestoval Durych do českolipského kraje, kde se mu velmi líbilo a kde se také děj knihy odehrává. Další osobní věci v knize je i jeho tehdejší vzplanutí k o několik let mladší ženě. Ve vztahu muže a ženy v Boží duze se s tímto svým vzplanutím vlastně vyrovnává. Postava muže je alter egem Jaroslava Durycha samotného. Je nositelem všech jeho autobiografických rysů a navíc nachází klid, který Durych nalézt nemůže, a proto si jej vytvoří alespoň prostřednictvím svého románového hrdiny. Hlavní hrdina však cestu podstupuje hlavně jako cestu za pokáním, což zcela jasně vyjadřuje i tento citát jeho myšlenky:

„Hledat samotu, zapomenutí a potřebný klid, léčit tělo i duši a přemýšlet o posledních věcech člověka, jak se zajisté sluší mému věku.“¹¹⁶

Myšlenkový proud hrdiny však jde do větší hloubky, nesmiřuje se pouze s kajícínou poutí. Hrdina se sám sebe (a zároveň i nás) táže, zda taková pouť má opravdu kající charakter. Nebylo by snad lepší hříchy napravovat na místě, kde jsme je spáchali? Nebylo by to opravdovější? Nevnímali bychom tíži své viny naléhavěji, a proto se snažili ji lépe a opravdověji odčinit?

Hlavní hrdina se tak vrací do pohraničí zničeného válkou. Je to kraj jeho mládí, při návratu se mu vrací na mysl mnoho vzpomínek. Touží se znovu potkat se svou milovanou. Nabízí se mu proto otázka, zda opravdu touží svou vinu odčinit nebo chce jen její zapomenutí, odpuštění v náruči své milované. Kraj mu však odpovídá po svém. Po válce je vylidněn, není zde ani jeho milovaná ani nikdo jiný. Z každého kouta dýchá prázdnota, samota a nejvíce snad smrt. Atmosféra kraje je velmi ponurá. Nejstrašnější je pro něj vidět domy, které ještě nedávno byly obydlené. Nachází květináče s uschlými květinami, záclony obestřené pavučinami, boudy bez psů a též vyvrácené ploty. Teprve

¹¹⁶ J. Durych: Boží duha, str. 8.

nyní spatřuje ve vši dokonalosti marnost lidského putování i budování příbytků zde na zemi! Nakonec po nás zůstane vše opuštěné a prázdné. Do našich obydlí přijdou lidé, kteří o naši vlastní existenci nemají ani potuchy. Taková je marnost lidského žití, jak ji dostal s vyhnáním ze zahrady Eden do vínku Adam a celé jeho pokolení: V potu tváře své budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš. (Gn 3,19)

Muž, jenž je hlavním hrdinou příběhu, se vydává přírodou ke své obci, nalézt příbytek. Při popisu této cesty autor využívá subjektivně zabarveného popisu. Je proto velmi těžké, rozeznat, co je pouze mužovou představou a co je skutečné. Po kratším přemýšlení jsem však došla názoru, že je tato otázka vlastně redundantní. I muži jistě splývaly jeho představy se skutečností a jistě lze i dodat, že i představy byly naprosto skutečné. Muž tak spatřuje na louce duhu. Duhu, již nazývá duhou Boží. Je si vědom slávy a svrchovanosti samého Boha. Jestli v něj však věří, není v této fázi příběhu ani trochu patrné. Na Boží duze spatřuje zavěšenu svou milou, kterak ho zve zpět do jeho mládí. Slunce se však v ten okamžik odráží od šišky, muže oslepuje a on musí sklopit zrak. Je to snad trest Boží? Nechce Bůh, aby muž došel zapomenutí svých hříchů od své milé? Chce, aby si ji odpýkal? Když v příběhu pokračujeme dále, zjišťujeme, že spíše s ním měl Bůh jiný plán. Jistě využil i mužových vin pro svůj cíl – jak už to tak křesťanský Bůh má ve zvyku.

Muž však na zemi spatřuje zmiji. V tom se jeho chvála Bohu, kterého spatřoval v každém koutě krajiny, obrací právě k této zmiji. Vidí v ní svůj vlastní obraz, připadá si také tak starý a odpudivý jako ona. Má nutkání na ní šlápnout, ale nakonec začne přemýšlet o ní, o zmiji. Podivný okamžik nastává, když ji začne vnímat jako jakousi strážkyni kraje a proto ji osloví. Neudělá to nijak vlídně, myslí si, že by se vlídnosti mohla zaleknout. Pokud v ní zpočátku viděl obraz sám sebe, nabízí se domněnka, že si sám o sobě myslí, že nepotřebuje vlídné zacházení. Co víc, možná by člověkem, který by s ním po všech jeho vinách, chtěl jednat vlídně, i opovrhoval. Zmije ustupuje, vpouští ho do krajiny.

Hned za zmijí nalezne malý chrám. Kostelíček. Místo, které hledal. Když vstoupí dovnitř, ač mu srdce velí pokleknout a políbit zem, neudělá to. Snad z přílišné úcty, snad z bázně, snad vědom si své nedokonalosti. V kostele je všude tma a velké,

prachem obalené pavučiny. Později muž objevuje i rakev. Jediná myšlenka, která mu přichází v tuto chvíli na mysl je, že v rakvi leží jeho milá. V kostele, příbytku Božím, tak nachází vlastně ukončení všech svých předchozích životních peripetií. Má šanci začít od začátku. Nemyslet znovu na svou milou.

Po odchodu z kostelíčku se muž cítí unaven a vydává se hledat nocleh. Ve vesnici nalézá dům, který stojí stran ostatních. Jsou v něm dvě postele, jedna rozestlaná. To ho však neodradí, usne v té druhé. V noci ho probudí žena a také společnost, která s ní přišla – koza a slepice. Zpočátku je z toho vyvedený z míry, přál si mít svůj klid. Žena je asi třicetiletá Němka, kozu ukradla a slepice našla polozdivočelá v lese. Muži se poněkud uleví, když zjistí, že vesnice je – kromě nich dvou – vyliďněná. Cítí, že by měl žít jako poustevník, že tak se jeho vina nejlépe odčiní. Na první pohled je však zřejmé, že ho společnost ženy těší a že je rád, že přišla. Je to asi zcela lidská a podvědomá touha po společnosti – v tomto případě mladé ženy. Muž vnímá i skutečnost, že má se ženou mnoho společného, a proto usuzuje, že své ztracené samoty litovat nebude. Muž také pocítí zcela přirozenou touhu ženu ochraňovat a zraněná žena, zdá se, je mu za tuto ochranu vděčná. Zároveň se také udá zvláštní situace. Když jdou spát – oba usínají v jedné posteli – muž jaksí letmo políbí ženinu ruku. Žena spí a snad si tohoto polibku nevšimla. Pro muže se však stává zlomovým okamžikem. Přestává mít strach z této mladé ženy, ale jeho strach se obrátí ve strach o ni. Začíná ji mít rád. Na jednu stranu je to pro něj krásné a na druhou děsivé prohlédnutí vlastních citů a pocitů.

Žena je zpočátku po svém příchodu překvapena mužovou přítomností. Má z minulosti velmi špatné zkušenosti s muži (byla znásilněna) a tak se bojí mužské přítomnosti. Bojí se nejen muže, ale bojí se i o svůj život, a proto je připravena odejít a nocovat na hřbitově, kam se živáček již dlouho neodváží ani ve dne.

Dialogy muže a ženy jsou velice zvláštní. Chvillemi se nám zdá, že si spolu vzájemně nerozumí, že každý mluví o tom svém a toho druhého nevnímá. Tato jejich zmatená řeč je jistě obrazem toho, jak mezi sebou mnohdy komunikují národy – tedy absolutně nesrozumitelně a každý z nich si stojí na své pravdě. Zároveň nás to také může přivádět ke vztahu Bůh – člověk. Člověk si také mnohdy stojí na své pravdě a nechce rozumět Božím záměrům s jeho životem, ani Jeho slovu – Bibli. Když se žena

ptá, jestli muž není kněz – a ruku na srdce, při jeho posvátné účtě ke kostelu to napadne i mnohé čtenáře – muž jí odpovídá, že není.

Vyděsí ji, když řekne, že je hrobníkem. Přiznává se také ke své touze zakopat rakev, kterou našel v kostele. Motivem pro toto jednání jistě je částečně i jeho domněnka, že se jedná o jeho milou z let mladických. Avšak i rozměr vnímání hodnoty člověka, odpovědnost za jeho důstojné pochování je ctností křesťanskou. Žena na oplátku muži vypráví, jak viděla vyhasínat oči své matky, když se i s tetou snažily utéct přes hranici a ji, naši ženu, znásilňovali dva muži a šlapali jí přitom na obličej. Muži se okamžitě vybaví zmije a jeho vlastní touha ji zašlápnout. Žena byla znásilněna již dříve – zřejmě koncem války – ve vedlejší vsi má proto přezdívku „školačka“. S několika dalšími dívkami ze školy byly nahnány do budovy školy, kde je znásilňovalo hned několik mužů. Sama říká, že to udělali „naši“, tedy zřejmě Němci. Vypadá to, jako by ony dívky musely splnit nějakou ohavnou povinnost. Naše žena však stále vnímá posvátnost tělesného styku, a tak ho nazývá svatbou a všechny násilníky ženichy. Kolik těch ženichů měla? Sama říká, že je přestala počítat. A stejně jsou to stále znovu ženichové. Posvátný akt svatby. Jako kdyby na to jinak ani neuměla pomyslet. Vyprávění o vlastním utrpení při obou znásilnění i vraždě matky jí přináší úlevu od bolesti. Křesťané tuto úlevu znají prostřednictvím modlitby – rozhovoru s jejich Pánem a zároveň milosrdným Slitovníkem, který přináší úlevu jejich zdeptaným duším ve formě odpuštění hříchů.

Druhý den ráno se žena ptá, co se muži zdálo. On není ochoten jí to vyprávět, a tak jí uchopí za ruku, kterou políbí – na znamení toho, co se mu zdálo. Tím zapálí lásku a touhu i u ženy samotné. Dosud se jednalo pouze o niterný cit mužův, nyní je však konfrontován s tím, že i žena prahne po jeho lásce. Muž se vyděsí a utíká z domu. Milostný vztah mezi nimi dvěma však již byl započat a bude třeba ho nějakým způsobem vyřešit. Bůh se snaží muže léčit láskou ženy, avšak on si ve své mysli představoval poustevničení, topení se vodách vlastních vin. S takovou milostí, jaké se mu dostává, rozhodně nepočítal, a proto se zalekl toho, co právě sám započal.

Zajímavou roli v příběhu může hrát i jejich společný pobyt v zahradě, kde se muž zpovídá ze svého vzplanutí. Žena v odpověď – zdánlivě nesmyslnou – trhá ze stromu jablko a zakousne se do něj. Muž jí ho poté vezme a začne z něho ukusovat sám.

Předobraz můžeme hledat přímo v Getsemanské zahradě. Zde Evu navede had, aby si utrhla jablko ze stromu poznání dobrého a zlého. Eva se do jablka zakousne a přesvědčí i Adama, aby jablko také ochutnal. Následky tohoto činu jsou fatální. Je jím především vyhnání z ráje – zahrady Getsemane. Další jsou těžkosti života na zemi, chléb dobývaný v potu tváře v případě Adamova sémě (Gn 3,19) a jisté nepochopení s muži a porodní bolesti pro Eviny dcery (Gn 3,17). Zdá se, že symbolika těchto dvou příběhů není náhodná, ač v případě Boží duhy má opačný význam. Zde symbolizuje poddání se vlastním citům, Božím plánům, vysvobození z vězení vlastního hříchu.

Poté jde muž pohřbívat tělo. Ač si k sobě s ženou vzájemně začínají hledat cestu, má stále nutkání utéci. Je to snad stále ono nutkání poustevničit? Nenechat se rozptylovat krásnou a příjemnou ženou v odčiňování svých hříchů, které by se tak vlastně dostávalo až do roviny sebetrýznění? Zároveň se jeho chování může rovnat i strachu začít znovu. Strach přijmout nový Boží plán s jeho životem. Copak nás vždy těší přijímat z rukou Hospodinových plány, kterým nerozumíme? Navíc on chtěl pouze v klidu dožít a odčinit svou vinu. A sám Bůh před něj klade nový život.

Pohřeb je pro muže velmi náročný. Ani ne tak kopání jámy samotné, – ač to mu také dá velikou práci – ale hlavně donesení rakve z kostela. Jak je to náročné v jednom člověku! Nakonec rakev na márách dotlačí až k vykopanému hrobu. Chce rakev pomalu sesunout dolů, ale ani to se nejeví jako jednoduché. V tom se objevuje žena a pomáhá mu. Skoro se v tom odráží původní Hospodinův záměr stvořit ženu a muže jako jedno tělo, jednoho člověka. Žena má být muži oporou, eben ezer. A tak jí je i v této chvíli. Německá zneuctěná žena je oporou muži, zdeptanému vlastními hříchy. Mrtvolu nám autor opět vykresluje velmi naturalisticky - je již dosti stará, jelikož zapáchá a teče. Nakonec hlavní dvojice objevuje, že jsou mrtvolou dvě, matka a dítě. Muž dokonce dítě chvíli chová, ženě se skoro zdá, že by ho mohl přivést zpět k životu. Spatřuje v něm snad obraz všemocného Boha? Kdo jiný by mohl dokázat přivést k životu mrtvolu, navíc již tak dlouho po její smrti?

Po zakopání hrobu muž cítí, že by se měl modlit. Je to však pro něj těžké. V přítomnosti oné mladé ženy. Modlí se proto v latině, aby mu zcela nerozuměla. Avšak to ji i čtenáře opět zavádí na myšlenku toho, že muž je kněz. Kdo jiný se modlí latinsky? Běžný věřící? Ach ne, jsou to právě kněží!

Sblížení obou postav přichází večer. Žena pozoruje, že je muž nešťasten, ale netuší, že je to proto, že myslí jen na ni a na její osud, který mu v uplynulém dni již alespoň trochu ukázala. V této chvíli je však pro něj cit natolik silný, že se jí se svými pocity vůči ní svěří:

„Vždyť jsem po vás toužil a hledal vás, čekal na vás a modlil se za vás. Už tak dávno! Tak dávno! Ještě před vaším narozením!“¹¹⁷

Zde tedy vidíme, že muž nevnímá ženu pouze jako náhodnou příchozí ve svém životě. Náhle jakoby si sám uvědomil, že od Hospodina dostal to, po čem jeho srdce vždy toužilo a za co se sám ve skrytu své duše modlil a možná to nechtěl přiznat ani sám před sebou.

Na samém závěru mezi hlavními hrdiny vznikne láska. Najednou si rozumí a to dokonce i beze slov. Muž přijímá Hospodinův nový plán s jeho životem a žena u něj nalézá odpuštění, i svou novou hodnotu a identitu. Jejich vzájemná láska jim přináší možnost nového života a též spočinutí ve vlastním životě. Mužovo vykoupení spočívá i v tom, že přestává myslet na svá vlastní přestoupení, ale snaží se pomoci ženě překonat její bolesti a utrpení. Všechny zlé věci, jež na ní byly spáchány, by od ní chtěl odebrat a vzít je na svá bedra. Oběma z nich tak nová láska dává příležitost očistit se od svých vin i bolestí a začít s čistým štítem nový život.

Zároveň můžeme také v tomto jejich spojení vidět možné usmíření národa českého a německého, které však stále čeká na své naplnění. Toto usmíření musí být vzájemné, muž nabízí svou lásku a žena ji přijímá. Jinak to nepůjde ani s oběma národy, kteří hlavní hrdinové představují.

¹¹⁷ J. Durych: Boží duha, str. 120

5.7. Sedmikráska

Román Sedmikráska je jedním z nejpůvabnějších děl, které Jaroslav Durych napsal. Je velmi silně ovlivněn proletářskou literaturou, o čemž nám může svědčit i tento citát:

„Čím budeš chudší, tím mi budeš krásnější a dražší.“¹¹⁸

Durych však má ve většině svých děl v hledáčku chudobu, je pro něj vedle radosti a čistoty jedním z atributů dívčí krásy a téměř ve všech jeho dílech nalézáme hlavní hrdinku chudou a prostou. Tento jev se vyskytuje i v básních a povídkách. Název Sedmikráska je zcela symbolický, a to hned v několika rovinách. Sedmikráska je zvana druhým jménem chudobka a přece nás každé jaro uchvacuje její krása znovu a znovu. Stejně tak jako Durycha uchvacuje krása chudých dívek a žen. Sedmikráska je však vhodný název i vzhledem k příběhu, kdy mladík sedmkrát potkává stejnou dívku, sedmkrát se do ní zamilovává a poznává ji až na konci. Nepoznal ji tak vlastně sedmkrát? Nenašel sedmkrát její krásu? Vždy stejnou a přece stále jinou? Posledním symbolem je jistě i počátek vyprávění příběhu, ve kterém Sedmikráska hraje velikou roli. Po nějakém čase je toto první jejich setkání vylíčeno takto:

Jen jedno vypátrala tenkrát z jeho slov o pouti lesem za noci do cizího města, že totiž vzpomínka na služku, která se s ním vodila javorovou alejí a na kterou z jeho ruky spadla uschlá sedmikráska od hřbitova, byla mu nejdražší, že se mu líbila ve svém životě nejvíce tenkrát, když ji viděl v největší chudobě a ponížení, kdy jiný lépe ustrojený člověk by se rozmýšlel, smí-li s ní jíti po ulici.¹¹⁹

Durych ve svazku Jaroslav Durych o svém díle a také o sobě říká, že jedním z motivů (také) byla skutečnost, že rozpoznání známé osoby je velmi relativní. Tuto relativitu jistě známe všichni, když potkáme někoho, koho jsme delší čas neviděli nebo kdo změnil něco na svém vzhledu. Poznat takového člověka je pak velmi těžké.

Mnoho čtenářů při čtení Sedmikrásky a odhalení Durychova záměru si jistě pokládá otázku, proč? Proč dívka svému milému nepomohla a neprozradila mu, že je stále táž...

¹¹⁸ Durych J.: Sedmikráska, str. 35.

¹¹⁹ Durych J.: Sedmikráska, str. 165

Však mladík má zpočátku i výčitky svědomí, že zrazuje lásku první! Proč se mu dala poznat až na samém konci? Sám Durych se k tomu vyjadřuje v následujícím výroku velmi hezky:

„Milenec musí trpěti dále. Proč ho Sedmikráska nechala tak dlouho se trápit, když viděla, že ji má rád a ona jeho také? Nutno uvážit, že to byla dívka a ta mluví a jedná jinak než muž a pakli muž nepochopí, není to vina její, nýbrž vina toho kouzla, toho tajemství, které dívku činí dívkou. V té knize při všech nových setkáních ona se na něho začíná usmívat, ona se po něm po očku ohlíží, čeká na něho, září před ním. Co může dívka učinit více? Pakli ji přece nepozná, působí jí to buď dětské potěšení, nebo lítost, ve třetí kapitole se rozhněvá dosti prudce, jinde podléhá úžasu. Ale nějaké přímé rozřešení záhady z její strany, z jejího podnětu, bylo by proti její dívčí přirozenosti.“¹²⁰

V Sedmikrásce se několikrát objevuje číslo sedm. Mladý muž se sedmkrát zamiluje do jedné dívky, pokaždé je tomu věnována jedna samostatná kapitola – tedy opět sedm. Sedmičku jako číslo známe i z Bible – číslo sedm je číslem plnosti. Hospodin stvořil svět v sedmi dnech (Gn 1), po sedmi párech bral s sebou Noe do Archy čistá zvířata a ptactvo (Gn 7), Jákob sloužil u svého strýce sedm let, aby si mohl vzít Ráchel, do které se zamiloval (Gn 8), sedm bylo též hubených i tlustých krav ve snu faraonově, který vyložil Josef (Gn 41), sedm chlebů a dvě ryby – to nasýtilo zástup naslouchající Ježíši Kristu a ještě z tohoto počtu nasbírali sedm košů zbytků! (Mt 15) Číslo sedm můžeme v Bibli nalézt ještě mnohokrát. Je číslem plnosti a naplnění a stejně tak mladík musel dojít své vlastní plnosti – nebo chceme-li zralosti. Jedině tak mohl svou milovanou znovu poznat.¹²¹

Mladík se také ocitá v jakémsi kruhu, když na konci zjistí, že stejně jako miloval poprvé, podruhé i popáté miluje i naposledy. Láska je tedy v podstatě to, co je v příběhu neměnné a ač mladík nedokáže nacházet její stále stejné rysy, je i vytrvalá a trpělivá. Stejně tak Hospodin jako Láska je stálý a trpělivý v našem hledání cesty k němu.

V knize, jak už to tak u Durycha bývá, není podstatný čas. Nevíme, v jakém čase se nacházíme – pouze dvakrát je zmíněno, že je buď jaro, nebo podzim a poslední kapitola

¹²⁰ V. Durych: Jaroslav Durych o svém díle a také o sobě, str. 147-148.

¹²¹ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 53.

je uvedena s tím, že je leden. Neznáme ani místa děje, jediné místo, které nám je známo je hlavní město Praha. Ač víme, že se pak místopisné reálie mění, nevíme, kde přesně se nachází oba hrdinové.

Román Sedmikráska je napsán velmi mile a hřejivě. Durych pěkně skloubil také lyrické popisy krajin, situací i nálad a epičnost celého příběhu.¹²²

Naše dvě hlavní postavy nemají jméno. Možná proto, že jejich jména nejsou vůbec podstatná – koloběh lásky zažívaly snad všechny generace lidstva a téměř každá zamilovaná dvojice se může alespoň v části příběhu vidět. Zároveň i nás, jako čtenáře, to dlouhou dobu ponechává v nejistotě, zda se opravdu stále setkávají ti dva stejní lidé nebo se naše dvojice prolínají. Největším Durychovým záměrem však zřejmě pro ponechání anonymity byla jakási chmurná, neosobní a zároveň nadmíru osobní atmosféra. Atmosféra, která je dlouhou dobu absolutně nejasná a vyjasní se až na samém konci, kdy se dívka dává mladíkovi poznat.¹²³

Dívka na samém počátku jejich vztahu mladíkovi říká, že on musí hledat ji, aby ona věděla, že o ni dbá.¹²⁴ Předurčuje tak celý vývoj jejich vztahu. Vlastně mu tím naznačuje i skutečnost, že ona sama nikdy nebude ten, kdo udělá první krok. A tak, ač ho pokaždé pozná, čeká na jeho reakci. Stejně tak Bůh ví o nás vše, ale čeká na náš vlastní příchod k němu. Sám Durych o dívce Sedmikrásce mluví takto:

„Proto je Sedmikráska chudá jako kostelní myš a blažená i ve svých slzách jako květ, jenž jí dal jméno. Proto je ta kniha oslavou mládí, krásy, chudoby a radosti.“¹²⁵

Mladík se naopak cítí velmi zmaten. Obává se s každým setkáním, že svou lásku opět ztratí, a tak se i znovu bojí doufat v lásku. Ve fakt, že najde své lásky ztracené, již nedoufá. I kdyby je našel, kterou by si vybral? Však je miloval všechny a každá z nich přišla mu nádherná! Dívka sama mu při jednom setkání radí, aby se řídil svým citem. Což je rada sice pravdivá, ale pro mladíka, který si svými city není mnoho jistý, to není rada, kterou by se mohl ihned zařídit. Mládenec se musí nutně čtenáři jevit zcela

¹²² V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 54.

¹²³ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 55.

¹²⁴ J. Durych: Sedmikráska, str. 32.

¹²⁵ V. Durych: Jaroslav Durych o svém díle a také o sobě, str. 145.

přelétavě. Minimálně v prvních třech kapitolách, kdy ani nám nestranným pozorovatelům není ještě úplně jasné, zda se jedná o dívku stejnou nebo pokaždé novou. V té chvíli si jistě musíme říci, zda byla jeho láska k té předešlé dívce dosti hluboká. A co se stane, až se jednou potkají všichni najednou? Až po nějaké době nám začíná docházet, že příběh nebude asi tak prvoplánový a že se pravděpodobně setkává stále s toutéž dívkou. Zároveň z jeho slov cítíme zoufalství:

„Měl jsem již mnoho lásek a myslil jsem, že umřely. Ale ony žijí, potkávají mě a já je nevidím. Dříve jsem hledal, nyní bych nejraději utekl... Vidím, že budu musit zůstat sám, poněvadž si nemohu z duše vyrvat žádnou z nich.“¹²⁶

Nakonec se musí dívka nechat mladíkovi poznat sama. Možná už vidí jeho čiré zoufalství, možná ví, že on by ji nikdy nepoznal. Koupí proto kytici sedmikrásek, které mu odnese do bytu, a tam se setkávají znovu. Muž ji doprovodí zpátky k ní domů, kde se mu dívka konečně dává poznat. Oba vědí, že se mají opravdu upřímně rádi a proto hned začnou plánovat svatbu. Což čtenáře může těšit i z hlediska toho, že spolu nechtějí žít jinak, než v posvátném svazku manželském.¹²⁷

Sedmikráska je více románem sociálním, ale i v něm můžeme nacházet různou symboliku křesťanskou. Ať již je to čistota dívky, která zve mladíka k tomu, aby ji miloval. Jako panna Maria zve svou čistotou věřící k následování jejího Syna Ježíše Krista. Ale také k následování vzoru vlastní čistoty. Několikeré je podobenství s číslem sedm, jako číslem plnosti. I osud naší mladé dvojice se naplnil až při jejich sedmém setkání. Je to jistě i bloudění mladíkovo, v kruhu, ze kterého nemůže ven. Hledání lásky samotné, po které převelice touží, ale nemůže ji najít, dokud se mu ona sama nezjeví a nedá se poznat.

¹²⁶ J. Durych: Sedmikráska, str. 117.

¹²⁷ V. Pleskač: Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha, str. 58.

6. Závěr

Četba děl Jaroslava Durycha pro mne, alespoň zpočátku, nebyla vůbec jednoduchá. Postupně jsem se naučila odkrývat její krásy i ukryté poklady. Cestou k lepšímu porozumění mi jistě bylo i poznávání jeho životního osudu, sledování jeho časopisecké a novinové činnosti a též geneze některých jeho děl. Velikým pomocníkem na cestě porozumění mi byla i historie, tedy události, které Durycha zcela jistě ovlivnili. Jsem si jistá, že jsem J. Durycha nepoznala úplně. Stejně jako není možné poznat člověka za celý život. Jeho texty mi však poodhalily duši tohoto nejistého básníka a prozaika a zároveň mě upozornily na několik míst v duši mojí. Durychovo dílo si tak jistě budu dále procházet i ze zcela osobních důvodů a osobního hlediska.

Největší vliv na mne pravděpodobně měla útlá knížečka, Děti. Tato skica mi jistě dala více než Služebníci neužiteční. Její rozsah je naprosto dostačující. Na malém formátu je možno sledovat několik emocí a situací, jež nás uvádějí do rozporuplných emocí vlastních. Po jejím dočtení mi došel dech. Snad proto, že se jednalo o tolik závažné téma, které si my křesťané, žijící v relativní pohodě bez pronásledování, neumíme představit. Musela jsem se sama sebe ptát, zda bych i já dokázala obstát v takové situaci, zda bych nadále vyznávala Krista jako svého Spasitele i v dobách, kdy by mi hrozila smrt. Samozřejmě je těžké tyto otázky zodpovědět, dokud člověk v takové situaci opravdu nestojí. Pokud se však věnujeme textu přemýšlením, zjišťujeme, že nabízí i ctnosti křesťanské. Nacházíme Petrovu radost ze spasení, pravidelnou modlitbu a spoléhání se na Hospodina. A to i v situacích, kdy máme jako lidé, mnohdy tendence upadat do beznaděje, deprese a rezignace.

Druhou knihou, která na mne měla velký vliv, byla Sedmikráska. Tato až pohádková próza mne donutila se usmát i zamýšlet. Byla jsem jen pár kroků před mladíkem, když jsem objevila, že jeho Sedmikráska se mu zjevuje stále dokola a že nepodvádí žádnou z předchozích lásek, protože se stále zamilovává do stejné dívky. Nachází tak různé podoby její krásy, její osobnosti a má možnost ji poznat do hloubky. Toto je věc, která se objevuje i v našich životech a vztazích. My sami se většinou poznáváme, stále víme, že jednáme se stejnými lidmi. Avšak v průběhu života můžeme objevovat v našich vztazích nové a nové okolnosti, hlubiny duše a bezpochyby i krásu.

Zároveň by takový měl být i náš vztah k Bohu. Měli bychom mít stálou touhu hledat našeho Boha, tak jako mladík hledal svou lásku. A to i v dobách, kdy se zdá, že se ztrácí, kdy Ho nenalzáme. Zároveň bychom také měli do tohoto vztahu dát maximum, abychom Hospodina mohli poznávat, vydávat se do hlubin Písma a věnovat svůj čas i modlitbě, která nás k Němu přibližuje. I zde můžeme vidět obraznost čísla sedm. Číslo sedm je číslem plnosti, avšak rozhodně nebude stačit poznávat Boha sedmkrát. Stejně jako v Bibli, číslo sedm značí plnost, avšak jen stěží můžeme odhadovat, zda opravdu stačilo sedm pokusů či sedm dní v případě stvoření světa.

Velké úsilí a přemýšlení mne stála Boží duha. V této knize nacházíme mnoho lyrických obrazů a rituálů. V textu se také slévá přemýšlení mužovo a skutečnost, jež se odehrává kolem. To mi z počátku dělalo velké problémy. Zároveň v tomto díle odkrývá autor své nitro – svěřuje se s milostným vzplanutím k mladší ženě. Také poodhaluje proces vyrovnávání se s pocitem viny, který mi byl velmi blízký a ve kterém jsem se s ním do velké míry ztotožňovala. Dále pak také vztahem muže a ženy, který se v této knize odehrává, upozorňuje na problematiku česko-německých vztahů a také na jejich úplné porušení v souvislostech dění za druhé světové války. V tomto bodě je kniha také velice prorocká. Tento vztah totiž ještě na své narovnění stále čeká.

Rozbor díla nebyl vždy jednoduchý a opět to bylo na počátku, kdy se mi zdál nejtěžší. Durychova díla nám připomínají spíše díla básnická, a to i když čteme díla prozaická. Zároveň nás někdy mate i jeho barokní duální vnímání reality a my si pak nejsme jisti, co je a co není skutečné. Postupem doby jsem však snahu o rozluštění toho, co je reálné a co se odehrává pouze v mysli postav, vzdala. Ne však z důvodu, že bych nebyla schopná tuto problematiku pojmout. Zamyslela jsem se však nad tím, že pro každého z nás jsou jeho osobní prožitky zcela reálné, ovlivňují nás i naše chápání skutečnosti, a ta se v důsledku našich prožitků může dokonce i pokřivit.

Na samém počátku se mi Durychova kritika první republiky a jejího středního proudu jevila jako konstruktivní a neútočná. Jak jsem hlouběji pronikala do jeho života i tvorby, nacházela jsem kritiky ostré, urážlivé a arogantní. Jaroslav Durych takový uměl být. Zároveň s jeho korespondencí se mi dostalo jedné z možných odpovědí na otázku této jeho arogance. Za touto arogancí pravděpodobně byla spíše zraněnost, touha po lásce a po uznání – tedy to, co mu v dětství scházelo a co následně hledal celý svůj

život. Tuto lásku a otcovské uznání hledal zejména u svého o osm let staršího přítele Jakuba Demla, předtím též u Otokara Březiny. V pozdějších dobách snad i u Josefa Floriana. Jakub Deml však v jeho příběhu zůstává nejvýraznějším. Snad proto, že si byli blízcí, nejen ve své tvorbě a vnímání okolí, ale též v životě.

Na závěr psaní diplomové práce jsem se vydala vyhledat Durychův hrob na bubenečském hřbitově. Ve větrném dopoledni a s krákajícími havrany nad hlavou jsem se cítila možná podobně jako postavy v Bloudění. Bloudila jsem mezi hroby a náhrobky a hledala ten správný. Naději na jeho nalezení jsem během hledání ztrácela a nacházela znovu a znovu. Až se najednou přede mnou objevil – zapadlý a až na jeden věnec a svíčku plnou vody též zapomenutý a téměř opuštěný. Jakoby tak symbolizoval celý Durychův osud. V literatuře se stal autorem zcela zapomenutým a na samém sklonku života byl také úplně opuštěn. V jeho nejtěžších chvílích s ním nebyl ani vlastní syn. Věřím a doufám, že Hospodin dal tomuto muži spočinutí a odpočinutí ve své veliké laskavé a odpouštějící náručí. Na hřbitově jsem tuto svou víru symbolizovala zapálením svíčky a krátkou modlitbou za Jaroslava Durycha i jeho ženu a děti.

Využití pro Durychovy texty v pedagogické praxi vidím hlavně v jejich přínosu filosofickém. Některé texty by jistě mohly být východiskem filosofie pro děti – samozřejmě v tomto případě především pro ty starší z nich. Velikou devízu mají i knihovny při školských zařízeních, kde knihovníci – kteří většinou bývají také pedagogy – mají možnost svou práci rozvinout a rozvíjet právě nad texty autorů. Vzhledem k mému zaměstnání na Domově mládeže, kde je mi zároveň svěřena i péče o místní knihovnu a literární vzdělávání ve volném čase, bude toto i můj případ a já některé z rozborů popsaných v této práci využiji pro svou práci v této rovině.

V diplomové práci jsem se na počátku stručně věnovala životu Jaroslava Durycha. V další kapitole jsem pozornost zaměřila na historicko-kulturní kontext. Vyzdvihla jsem důležité okamžiky českých i světových dějin, které se váží na Durychovy životní milníky a mohly tak ovlivnit nejen jeho život, ale také jeho tvorbu. V rámci historicko-kulturního kontextu jsem také poodhalila některé reálie ze soudobé literatury, shrnula jsem i život a dílo některých významných katolických současníků Jaroslava Durycha.

V kapitole Dílo Jaroslava Durycha jsem nejdříve charakterizovala některé obecné znaky Durychových děl. V podkapitolách jsem se pak věnovala jeho korespondenci, a to především té s Jakubem Demlem. Tato korespondence mi pomohla odkrýt osobu Durychovu a částečně i Demlovu. Mohla jsme sledovat genezi některých děl, okolnosti, jež provázely Durychův vstup na literární scénu, a především jsem mohla být svědkem jednoho z nejspletitějších lidských vztahů – tedy přátelství.

V dalších podkapitolách jsem se věnovala jednotlivým dílům. Nejprve to byly obě Valdštejnské trilogie. Nejprve Větší, tedy Bloudění. V Bloudění jsme měla možnost sledovat vývoj třech postav, zvláště pak postavu Andělčinu, která mi ukazovala na Matku Boží Marii. Ve své čistotě byla nositelkou lásky, naděje a také světla. Zároveň jsem v tomto díle odhalila, pro mne překvapivě, i jisté autorovy sympatie s protestantismem. V Bloudění jsem také mohla spatřovat podobnost s dílem Jana Amose Komenského: Labyrint světa a ráj srdce. V Menší valdštejnské trilogii jsem se posunula v ději dál a mohla jsem být svědkem událostí po Valdštejnově smrti. Putovala jsem spolu s věrným Kurýrem do Olomouce a mohla jsem vidět tak i jeho podobnosti s jezdcem v poslední biblické knize Zjevení Janovo. Naopak na Budějovické louce jsem spolu s pány prožívala jejich strach a ve Valdicích jsem byla svědkem protestantského hanobení Valdštejnova mrtvého těla.

V čase jsem se poté posunula s prózou Masopust, a to do období vpádu pasovských vojsk do Čech. Tato próza mne vyvedla ze zajetých kolejí Durychových děl – ženy v ní nejsou takové, jak jsme zvyklí. Avšak i zde se hrdinové rozhodují mezi svým tělesným a duchovním životem.

Dále jsem věnovala pozornost rozsáhlému románu Služebníci neužiteční a u toho jsem nezapomněla ani na črtu Děti. Mohla jsem sledovat osudy jezuitských misionářů v Japonsku přibližně od konce šestnáctého století až do půli století sedmnáctého. Měla jsem také možnost sledovat počínání těchto misionářů, v čele s Karolem Spinolou. Na konci jsem byla svědkem jejich mučednické smrti, která byla popsána velmi naturalisticky, jak už to u Durycha bývá zvykem.

V předposledním oddílu jsem věnovala pozornost poslednímu Durychovu dílu, a to Boží duze. Boží duha mne zavedla do pohraničí, které bylo poničeno druhou světovou

válkou. Nesledovala jsem však pouze poničenou krajinu, ale též lidská srdce a vztahy – a to dokonce i ty mezinárodní. Kniha byla plná symboliky, a proto jsem měla možnost sledovat mnoho rituálů, ale především srovnávání se s vlastní vinou a též sílu odpuštění a přijetí nového Božího plánu.

Na závěr jsem si ponechala Sedmikrásku. Snad proto, že je ze všech próz Durychových nejpůsobivější, snad proto, že se může řadit mezi ty nejčistší. Zavádí nás do sociálně těžké situace a do chudoby. Avšak i přes chudobu mohla vzniknout jemná mladá láska, která musela projít sedmero zkouškami – mladý muž musí svou vyvolenou sedmkrát hledat, než ji nalezne. Odhalí tak sedm krás své milé, a když ji skutečně dokáže vidět v plné kráse, nic už jim nebrání ve společném životě.

V této práci rozhodně nebylo možno pojmout vše, co by do ní mohlo patřit. Pro další studium Jaroslava Durycha rozhodně doporučuji jeho rozsáhlou korespondenci uloženou v Památníku národního písemnictví. Zároveň by také bylo dobré prozkoumat jeho časopiseckou činnost, a to zejména v katolickém revue Akord. Krásnou část jeho díla tvoří také jeho poezie, která by jistě stála za hlubší ponoření. Dále doporučuji věnovat se i ostatním mužům působících ve Staré Říši a jejich tvorbě. Pozoruhodná je neoblomná víra Zahradníčkova, která se promítá zejména v jeho poválečných básních. Velkou oblast zájmu nabízí i Jakub Deml se svým velmi rozsáhlým dílem a opomenout nelze ani zajímavého básníka a výtvarníka Bohuslava Reynka. Postava Josefa Floriana by byla zajímavá pro hlubší zkoumání zejména na poli psychologickém.

7. Seznam použitých zdrojů

Akord. 1929, ročník: 2., číslo: 10.

ALUZE: revue pro literaturu, filozofii a jiné. *ALUZE: revue pro literaturu, filozofii a jiné* [online]. Olomouc: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta, 2008 [cit. 2017-03-14]. Dostupné z: <http://www.aluze.cz/>

ČEP, Jan, DURYCH, Jaroslav, KNAP, Josef, KŘELINA, František, ODVALIL, František. *Betlémští pastýři: (pět vánočních próz)*. Třebíč: Blok, 2000. ISBN 80-7268-105-2.

DOLEJŠÍ, Pavel. *Školní slovník českých spisovatelů: 331 českých spisovatelů od počátků písemnictví do současnosti*. 6., aktualiz. vyd. Humpolec: Pavel Dolejší, 2005. ISBN 80-86480-58-5.

DOLEŽAL, Miloš. Kocour a fajnová vopice. *RESPEKT* [online]. 2015 [cit. 2017-02-12]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2009/38/kocour-a-fajnova-vopice>

DURYCH, Jaroslav. *Bloudění: větší valdštejská trilogie : třistaleté památce Albrechta z Valdštejna*. Brno: Host - vydavatelství, 2015. Česká knižnice (Host). ISBN 978-80-7491-441-6.

DURYCH, Jaroslav. *Boží duha*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1991. Česká próza (Melantrich).

DURYCH, Jaroslav. *Děti*. 2. vyd. Svitavy: Trinitas, 1998. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-13-8.

DURYCH, Jaroslav a Václav DURYCH. *Jaroslav Durych o svém díle a také o sobě*. Praha: Václav Durych, 1989.

DURYCH, Jaroslav. *Masopust: [historický román o lidech hledajících milostné štěstí]*. Praha: Melantrich, 1938. Melantrichova laciná knihovna.

DURYCH, Jaroslav. *Panenky*, Praha: Ametyst, 1923. ISBN neuvedeno.

DURYCH, Jaroslav. *Rekviem: [menší valdštejská trilogie]*. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-7198-012-9.

DURYCH, Jaroslav. *Sedmikráska*. 10. vyd., 2. vyd. v Bloku. Brno: Blok, 1992. ISBN 80-7029-068-4.

DURYCH, Jaroslav. *Služebníci neužiteční*. Řím: Nakladatelství benediktinského opatství, 1969. ISBN neuvedeno.

DURYCH, Jaroslav. *Tři cesty Evropou*. Praha: KRA, 1994. ISBN 80-901527-7-5.

DURYCH, Václav. *Vzpomínky na mého otce: životopis Jaroslava Durycha*. Olomouc: Votobia, 2001. Edice českých autorů (Votobia). ISBN 80-7198-463-9.

Karel Čapek 1988, *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII*, Praha, Karlova Univerzita 1989, str. 101-103.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. Ilustrovala Barbora UHRÁKOVÁ. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-646-8.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

MED, Jaroslav. *Spisovatelé ve stínu*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-939-9.

PATOČKA, Jan. *Česká vzdělanost v Evropě*. Praha: Václav Petr, 1939. Svazky úvah a studií (Václav Petr).

PLESKAČ, Vít. *Vztah muže a ženy v prózách Jaroslava Durycha (Bloudění, Sedmikráska a Boží duha)*, diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, 2008. Vedoucí diplomové práce David Kroča.

PUTNA, Martin C., BEDŘICH, Martin, ed. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918-1945*. Praha: Torst, 2010. ISBN 978-80-7215-391-6.

SLAVÍK, Ivan. *Viděno jinak: prokletí, zapomínání a přehlédnutí autoři české literatury*. Brno: Vetus Via, 1995. ISBN 80-902024-0-3.

ŠŤASTNÝ, Radko. *Čeští spisovatelé deseti století*. Praha: HQ Kontakt, 2001. ISBN 80-903071-0-8.

TĚTEK, Jan: *Vliv historických próz Jaroslava Durycha na formování nebarokního historického románu, rigorózní práce*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008.

STAŇKOVÁ, Vladimíra: *Dopisy Jakuba Demla Jaroslavu Durychovi, diplomová práce*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016. Vedoucí diplomové práce Daniela Iwashita.

8. Abstrakt

KOFRONOVÁ, K. *Křesťanská tematika v díle Jaroslava Durycha. České Budějovice 2017. Diplomová práce.* Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová.

Klíčová slova: Jaroslav Durych, křesťanská tematika v literatuře, česká literatura, katolická literatura, kritika T. G. Masaryka a K. Čapka, vliv vzniku Československa na literaturu, literární teorie

Práce se zabývá křesťanskou tematikou v díle Jaroslava Durycha. Zpracování proběhlo formou teoretického výzkumu. Nejprve se práce zabývá životem tohoto autora, poté historicko-kulturním kontextem doby, zde jsou zařazeni i ostatní představitelé katolické literatury po 1. světové válce. Další část se věnuje rozboru Durychova díla, konkrétně *Bloudění*, *Rekviem*, *Služebníci neužiteční*, *Masopust*, *Boží duha* a *Sedmikráska*. Je též přihlédnuto k autorově korespondenci s Jakubem Demlem a teoretickým pracím Jaroslava Meda a Martina C. Putny.

9. Abstract

Christian themes in the works of Jaroslav Durych

Key words: Jaroslav Durych, christian themes in literature, czech literature, catholic literature, criticism of T. G. Masaryk and K. Čapek, influence of the establishment of Czechoslovakia on literature, literary theory

The work deals with Christian themes in the works Durych. Processing was done by theoretical research. Firstly, it deals with the life of the author, then historical and cultural context of that time. There are also included other representatives of Catholic literature after the first World War. Another part is devoted to analysis Durych's works specifically *Bloudění*, *Rekviem*, *Služebníci neužiteční*, *Masopust*, *Boží duha* and *Sedmikráska*. It is also taken in to account to the artist's correspondence with Jakub Deml and theoretical works of Jaroslav Med and Martin C. Putna.